

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra občanské výchovy a filosofie

**Výchova a tolerance v díle Johna Locka a
Jana Amose Komenského**

Vypracovala: Nikola Schullerová

Vedoucí bakalářské práce: doc. PhDr. Naděžda Pelcová, CSc.

Rok obhajoby: 2013

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Výchova a tolerance v díle Johna Locka a Jana Amose Komenského“ vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 27. června 2013

.....

Poděkování:

Ráda bych poděkovala doc. PhDr. Naděždě Pelcové, CSc. za odborné vedení a pomoc při psaní bakalářské práce.

NÁZEV:

Výchova a tolerance v díle Johna Locka a Jana Amose Komenského

AUTOR:

Nikola Schullerová

KATEDRA:

Katedra občanské výchovy a filosofie

VEDOUCÍ PRÁCE:

doc. PhDr. Naděžda Pelcová, CSc.

ABSTRAKT:

Bakalářská práce se zaměřuje na výchovu a toleranci v díle Johna Locka a Jana Amose Komenského. Cílem práce je představit názory obou autorů na problematiku výchovy a tolerance za použití analýzy pramenné literatury. Názory Johna Locka i Jana Amose Komenského jsou zasazeny do širšího historického kontextu, ze kterého je patrné jejich názorové zaměření a ovlivnění. V závěru práce jsou názory obou autorů porovnány z hlediska vzájemné podobnosti a odlišnosti s přihlédnutím k současné moderní době. Je kladen důraz na základní rozdíl ve vnímání, zaměření a přesah díla Johna Locka a Jana Amose Komenského.

KLÍČOVÁ SLOVA: Jan Amos Komenský, John Locke, výchova, tolerance, vzdělávání

TITLE:

Education and Toleration in the Work of John Amos Comenius and John Locke

AUTHOR:

Nikola Schullerová

DEPARTMENT:

Social Sciences and Philosophy Department

SUPERVISOR:

doc. PhDr. Naděžda Pelcová, CSc.

ABSTRACT:

This bachelor's thesis is focused on ideas of upbringing and toleration in John Locke's and John Amos Comenius writings. The aim of the thesis is to present main thoughts of both authors using the analysis of origin sources. The thesis tries to present John Locke's and John Amos Comenius opinions within the broad historical context which indicates their basic concentration and influential historical background. At the end of the thesis, there is a comparison between John Locke and John Amos Comenius which puts the emphasis on their distinctions and similarities. The final comparison concentrates its attention especially on the different extent of John Locke's and John Amos Comenius thoughts.

KEYWORDS: John Amos Comenius, John Locke, upbringing, toleration, education

OBSAH:

ÚVOD	8
1. NÁSTIN VÝVOJE MYŠLENÍ V 16. A 17. STOLETÍ	10
1.1 Humanistická pedagogika	10
1.2 Mezi humanismem a reformací	11
1.3 Reformační doba	13
1.4 Protireformace	15
1.5 Realisté.....	17
2. SPOJENÍ MEZI KOMENSKÝM, LOCKEM A ANGLÍÍ	20
3. JAN AMOS KOMENSKÝ.....	22
3.1 Vývoj myšlenek J. A. Komenského.....	22
3.2 Jan Amos Komenský a výchova.....	24
3.2.1 Výchova jako cesta k naplnění lidské přirozenosti.....	24
3.2.2 Svět jako škola života	26
3.2.3 Vševýchova jako prostředek ke spáse celého lidstva	28
3.2.4 Univerzální světlo	29
3.2.5 Potřeby pro šíření univerzálního světla.....	31
3.2.6 Synkritická metoda, harmonie a řád	32
3.2.7 Reforma škol	34
3.2.8 Omnes, omnia, omnino = všichni, všemu, všestranně	34
3.2.9 Nutnost vychovávat mládež hned od začátku	36
3.3 Jan Amos Komenský a tolerance	37
3.3.1 Vševýchova jako cesta k toleranci.....	37
3.3.2 Tolerance všech lidí bez rozdílu	38
3.3.3 Tolerance ostatních národů a náboženství	40
3.3.4 Násilí	43
4. JOHN LOCKE.....	45
4.1 John Locke a výchova	45
4.1.1 Lockovo pedagogické dílo	45
4.1.2 Vztah mezi rodičem a dítětem	46
4.1.3 Cíle a odvětví výchovy	48

4.1.3.1	Mravní výchova	49
4.1.3.2	Výchova k prozíravosti.....	50
4.1.3.3	Tělesná výchova.....	51
4.1.3.4	Rozumová výchova, vyučování a vychovatel.....	51
4.1.3.5	Pracovní výchova	53
4.1.4	Tresty a odměny	54
4.2	John Locke a tolerance.....	55
4.2.1	Oddělení státu a církve.....	56
4.2.2	Upřímnost víry a svoboda svědomí	57
4.2.3	Omezení tolerance	59
5.	J. A. KOMENSKÝ A J. LOCKE.....	60
5.1	Odlíšné zaměření.....	60
5.2	Víra	62
5.3	Věci, ne slova	63
5.4	Domácí vs. institucionalizovaná výchova	64
5.5	Výchova všech bez rozdílu	65
5.6	Příjemnost učení.....	65
ZÁVĚR.....		66
POUŽITÁ LITERATURA		68

Úvod

Tématem bakalářské práce je výchova a tolerance v díle Johna Locka a Jana Amose Komenského. Dané téma jsem si zvolila zejména proto, že mne zaujala možnost prozkoumání a porovnání názorů obou autorů na tato témata za použití jejich významných děl.

Problém výchovy i tolerance považuji v dnešní době stále za velmi aktuální. Oba pojmy jsou dle mého názoru zásadní pro budoucí směřování naší společnosti. Soudím také, že je znalost těchto dvou autorů a jejich myšlenek obzvlášť důležitá pro budoucí pedagogy, kteří i v dnešní době mohou čerpat z jejich poznatků a zamýšlet se nad nimi. V současné době je občas úloha výchovy snižována pouze na předávání poznatků druhým. Pro Johna Locka i Jana Amose Komenského však výchova představovala samotný základ lidské společnosti a lidského života. Jejich názory mohou sloužit k lepšímu uvědomění si naléhavé potřeby správné výchovy, k ocenění důležité role vychovatele a k rozvinutí naší lidské přirozenosti.

Cílem práce je představit hlavní myšlenky Johna Locka a Jana Amose Komenského skrze analýzu jejich základních děl věnovaných této problematice. Názory obou autorů bych ráda zasadila do širokého kontextu doby a následně poukázala na základní podobnosti a odlišnosti jejich pohledů.

Práce je rozdělena do pěti hlavních částí. První kapitola je věnována vývoji myšlenek od renesance až po 17. století se zdůrazněním hlavních historických událostí a myslitelů ve vztahu k Janu Amosu Komenskému a Johnu Lockovi.

Druhá kapitola stručně nastiňuje vztah Komenského, Locka a Anglie, neboť je to právě Anglie, co kromě jejich myšlenek oba autory spojuje. Komenského pansofické plány měly v Anglii úspěch a je pravděpodobné, že se s nimi díky tomu seznámil i John Locke.

Ve třetí kapitole se dostávám k nástinu hlavních myšlenek Jana Amose Komenského na výchovu a toleranci. Zabývám se zde jak nutností výchovy pro jednotlivce, tak jeho všennápravnými snahami, které svým dopadem ovlivňují i úvahy o toleranci.

Čtvrtá kapitola je pak věnována výchově a toleranci z pohledu Johna Locka. Snažím se představit jeho toleranční snahy, založené na oddělení moci státní a církevní a jeho pokusy na poli výchovném, které jsou adresovány především výchově mladého gentlemana.

V poslední části se pokouším o srovnání představených názorů obou autorů a poukazuji na to, v čem se shodují a v čem se jejich názory naopak rozcházejí. Důraz je kladen zejména na odlišné zaměření jejich děl o výchově i toleranci. Upozorňuji na to, že Komenského dílo je univerzálnějšího charakteru, zatímco Lockovy myšlenky jsou konkrétnější.

1. Nástin vývoje myšlení v 16. a 17. století

Názory Jana Amose Komenského i Johna Locka na výchovu nevznikaly náhodně či nahodile. Oba autoři reagují nejen na historické souvislosti doby, ale i na převládající stav školství v 16. a v 17. století. Ve svých myšlenkách a v tom, co na tehdejší výchově kritizovali, se shodují s mnoha dalšími reformátory, pedagogy či filozofy té doby. Na mnohé z nich reagují, či z nich přímo vycházejí. Pro lepší pochopení obou autorů, a pro přehlednější zasazení jejich myšlenek do kontextu doby, uvedu alespoň základní informace o stavu výchovy a školství v této době. Pokusím se je zároveň spojit s důležitými historickými událostmi a mysliteli, kteří měli vliv na formování jejich myšlenek.

1.1 Humanistická pedagogika

Ve 14. století dochází nejprve na severu Itálie a později i v celé Evropě k myšlenkovému obrození člověka. Toto obrození se označuje jako renesance, v kruhu výchovy a vzdělání pak spíše jako humanismus. Toto nové hnutí usilovalo o návrat k antickým ideálům „všestranně vzdělaného člověka“,¹ vystupovalo proti křesťanské středověké dogmatice a s ní spojené scholastice. Docházelo k opětovnému zájmu o člověka a o jeho postavení do středu zájmu.²

Myslitelé v tomto období se velmi často vymezovali proti scholastice, která byla velice silně zakořeněna ve výchově i ve školství. Scholastika byla nejvíce vystavěna na díle Tomáše Akvinského a na jeho interpretaci Aristotela. Proto také velmi často mluvíme o nadvládě aristotelismu v této době. Během období scholastiky, a podle jejích principů, vznikaly v Evropě také první univerzity.³ Scholastika se také zasloužila o pozdější vznik škol městských (zvané partikulární), které rozšířily nabídku vzdělání nižšího a omezily tak vliv a monopol církevních

---

¹ ŠTVERÁK, V. Renesanční, reformační a protireformační pedagogika. In: SOMR, M. a kol. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1987, s. 37.

² Tamtéž.

³ Jako první vznikla univerzita v Bologni (1119). Univerzita v Cambridge (1233), v Oxfordu (1249) či v Praze (1348). ŠTVERÁK, V. *Dějiny pedagogiky: určeno pro posl. fak. pedagog.* Díl 1. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 62.

škol. Postupem času však zabředla do pouhého formalismu, školský systém zkosnatěl a deduktivní metoda přestala držet krok s novými objevy, kde bylo potřeba používat praktické zkoumání a pozorování.⁴

Jedním z nešvarů scholastického školství, na který pak většina myslitelů poukazovala, je verbalismus. Jan Patočka se vyjadřuje k nebezpečí verbalismu a varuje, že se mnohdy objevuje i ve 20. století. Stav, kdy se ze slov stanou pouhá slova, bez jakéhokoliv hlubšího smyslu či skutečnosti, nás připravuje o skutečný obsah a smysl našeho života. Sdílíme s druhými slova jen proto, že je s nimi sdílet můžeme a z věcí či hodnot, které jsou za těmi slovy ukryté, se vytrácí jejich pravý smysl a zůstává jen něco velmi zploštělého a zjednodušeného.⁵

Humanisté v českých zemích se snažili spojit latinu, která se stala oblíbeným jazykem učenců, i s mateřským jazykem. Po počátečním nesouhlasu univerzity se humanismus rozšířil i do soukromých a partikulárních škol. Zároveň se u nás humanismus protínal s husitskou reformací.⁶ V našem geografickém prostoru působil, na příklad, humanista Vavřinec Benedikt z Nudožer (1555-1615), u kterého rovněž nalezneme některé podobnosti s Janem Amosem Komenským. Zejména je to myšlenka, že „... věda má zdokonalovat život lidí a působit ke sblížení národů v ušlechtilém soutěžení.“⁷ Tuto myšlenku najdeme také u Komenského propracovanou v jeho nápravných spisech.

1.2 Mezi humanismem a reformací

Ačkoliv humanismus a reformační hnutí v Evropě vyrůstají vlastně z velmi podobných kořenů, byl humanismus reformátory zpočátku odmítán a přehlížen. Ke splynutí humanismu a reformace dochází v 16.století.⁸

---

⁴ ŠTVERÁK, V. *Dějiny pedagogiky: určeno pro posl. fak. pedagog.* Díl 1. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 57.

⁵ PATOČKA, J. *Filosofie výchovy.* Praha : Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1997, s. 19-20.

⁶ ŠTVERÁK, V. *Dějiny pedagogiky: určeno pro posl. fak. pedagog.* Díl 1. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 87.

⁷ Tamtéž, s. 88.

⁸ Tamtéž, s. 89.

Na tomto místě je dobré připomenout velmi známého humanistu, jakým bezesporu byl Desiderius Erasmus Rotterdamský (asi 1465-1536). Právě o něm například Vladimír Štverák říká, že: „Jako zakladatel teologického racionalismu a hlasatel svobody vůle bývá považován za prostředkující článek mezi humanismem a reformací.“⁹ Jeho názory velmi dobře zachycují dobu jeho působení.

Erasmus byl velmi významným a světoznámým myslitelem své doby. Stavěl se proti dogmatismu, ačkoliv byl věřící člověk. To ho postavilo do zvláštní pozice¹⁰, protože se posléze nepostavil ani na stranu Luthera a stal se tak trnem v oku obou hlavních názorových táborů.¹¹ V satirickém pamfletu *Morias encómión (Chvála bláznovství)* se ironicky vyjadřuje jak o katolické církvi, tak o Lutherovi.¹²

Erasmus kladl velký důraz, tak jako mnoho humanistů, na individuální přístup k víře.¹³ Tuto myšlenku a nárok na svobodnou vůli, pokud jde o otázku spásy, s ním sdílí i Locke. I v dalších věcech se Erasmus velmi shoduje jak s Lockem, tak s Komenským. Stejně jako Komenský věřil i Erasmus, že výchova je nesmírně důležitá a v jejím zlepšení viděl také zlepšení situace celého lidstva. Vznáší též požadavek pro zpříjemnění a zlidštění výuky a volá po zmírnění tělesných trestů. Kritizuje rovněž neefektivní způsob výuky latiny v jeho době, kdy docházelo k pouhému memorování textů. Erasmus také upřednostňuje učení formou rozhovoru.¹⁴

---

⁹ Tamtéž, s. 82.

¹⁰ Myslím, že bychom mohli říci, že v podobné situaci byl i Komenský, ačkoliv ten již pocházel z protestantské rodiny a byl pevně spjat s Jednotou bratrskou. I Komenský se však v lecčem nacházel na rozcestí. V mnoha ohledech přesahovaly jeho názory dobu, v něčem se však stále přidržoval starých základů.

¹¹ ŠTVERÁK, V. *Dějiny pedagogiky: určeno pro posl. fak. pedagog.* Díl 1. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 82.

¹² Tamtéž, s. 83.

¹³ Tamtéž, s. 82.

¹⁴ Tamtéž, s. 83.

1.3 Reformační doba

Reformace, s její kritikou vlivu katolické církve, se na pevninské Evropě šířila převážně lidovou formou,¹⁵ na příklad u nás již v 15. století bylo hnutí husitské. Jan Hus (1369 nebo 1371 -1415) se určitě nechal inspirovat myšlenkami Johna Wyclifa (1324-1384), který byl učitelem na Oxfordu a který patřil k prvním kritikům katolické církve. Reformní hnutí se tak poprvé dostává i do univerzitních kruhů, neboť i sám Jan Hus byl profesorem a posléze i rektorem na pražské univerzitě. Dalo by se tedy říci, že Wyclife i Hus předstihli, se svými požadavky na reformu katolické církve, svou dobu a ostatní reformátory. Kritika katolické církve dohnala nakonec Husa až na hranici, kde byl 6. července 1415 upálen. Z husitské výchovy bych vyzvedla jejich důraz na učení se základním věcem v mateřském jazyce. Dále nebyla odpírána možnost vzdělávání žen a dívek.¹⁶

Naopak v Anglii provedl odluku od katolické církve samotný vladař Jindřich VIII., když roku 1534 založil novou církev. Již v roce 1533 byl totiž z katolické církve vyobcován pro svůj rozvod s Kateřinou Aragonskou, pro který nedostal ve Vatikánu souhlas. Sám se postavil do čela nově vzniklé Vysoké církve, či také jinak anglikánské církve episkopální, a v rukou panovníka se tak ocitla jak světská, tak i náboženská moc.¹⁷ Proti tomuto kroku neoblomně vystupoval Thomas More (1478-1535). Tento významný humanista, vzdělanec, přítel a kancléř Jindřicha VIII. nešel proti svému svědomí a přesvědčení a byl, pro svůj odmítavý postoj a neochotu vzdát se své víry, nakonec popraven. Thomas Cromwell (asi 1485-1540) se stal největším podporovatelem králových snah o odvrát od Říma. Byl to také on, kdo se zasloužil o zabavování majetku klášterům a katolické církvi, šíření netolerantních nálad, vyšetřování a popravování.¹⁸

Jedním z nejznámějších a nejvlivnějších reformátorů byl německý teolog Martin Luther (1483-1546), který byl profesorem na univerzitě ve Wittenbergu. Luther se oženil s jeptiškou, byl vyloučen z církve a stíhán. Luther také kritizoval

---

¹⁵ Tamtéž, s. 93.

¹⁶ ŠTVERÁK, V. Renesanční, reformační a protireformační pedagogika. In: SOMR, M. a kol. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1987, s. 36.

¹⁷ I proti tomu vystupoval později Locke, kdy jako jeden z hlavních předpokladů tolerance požaduje oddělení moci státní a moci církevní.

¹⁸ MAUROIS, A. a MOHRT, M. *Dějiny Anglie*. Praha : Lidové noviny, 1993, s. 190-191.

poměry v katolické církvi (např. odpustky) a středověkou strnulost scholastiky. Nebyl však zastáncem ani humanismu a humanisty považoval za papežence. Prosazoval opět odluku státu a církve, při čemž stát by stále bděl nad jednotou víry. Přízní neoplýval ani k humanistovi takového formátu, jakým byl Erasmus Rotterdamský. O něm Luther soudí, že se věnoval míru, namísto kříži.¹⁹

I Luther kritizuje stav, v jakém se nachází německé školství. Představuje reformu univerzit v protestantském duchu, a ačkoliv stále zdůrazňuje důležitost rodinné výchovy, upozorňuje i na nezbytnost škol. Dokonce jako jeden z prvních vznáší požadavek, aby školní docházka byla pro děti poddaných povinná. Protestantská škola Lutherova však měla primárně vychovávat lid ke zbožnosti a k poslušnosti a postupně se i v ní začala objevovat strnulost a novoscholastika.²⁰

Svým apelem na nezbytnost školní docházky i pro děti poddaných se Luther přibližuje našemu Komenskému, který také prosazoval právo všech na vzdělání. Luther však nezachází tak daleko jako Komenský a do svého pojetí „všech“ nezahrnuje tak úplně všechny.²¹

Jedním z nejvýznamnějších protestantských hnutí v Čechách, které mělo zároveň velký vliv na výchovu, je Jednota bratrská. Z prostředí Jednoty bratrské pocházel i Komenský a rozhodně měla na jeho myšlenky značný vliv. Jednota nejspíš Komenského inspirovala i v myšlence pansofie a to svou nadějí na možnost věčného zdokonalování člověka.²²

Jednotu bratrskou založil Řehoř Krejčí (1420-1474) poté, co se po souhlasu Jiřího z Poděbrad odebral se skupinou následovatelů do Kunvaldu. Řehoř byl inspirován myšlenkami jihočeského zemana Petra Chelčického. Chelčický vystupoval proti násilí a více než na teologii lpěl na řádném životě věřícího dle křesťanství.²³

---

¹⁹ ŠTVERÁK, V. *Dějiny pedagogiky: určeno pro posl. fak. pedagog.* Díl 1. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 93-95.

²⁰ Tamtéž, s. 95.

²¹ Luther například pro dívky doporučuje jen jednu vyučovací hodinu denně. Pro dívky jsou přednější domácí povinnosti. Tamtéž, s. 95.

²² ČAPKOVÁ, D. Úvod. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských.* Sv. 1. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1992, s. 15.

²³ ZEMEK, P.; KUMPERA J. a KOMENSKÝ, J. A. *Jednota bratrská: Zbožnost, mravnost, tolerance: odkaz české reformace evropské duchovní kultuře: 550. výročí vzniku (1457-2007).* Uherský Brod : Muzeum J.A.Komenského, 2007, s. 12- 13.

Členové Jednoty bratrské byli pronásledováni a většina se uchýlila do zahraničí, když byl řád po bitvě na Bílé hoře zakázán. Uchýlili se hlavně do přilehlých oblastí Uher a do Polska. Postupně však o svá útočiště přicházeli. Nakonec musel odejít do Amsterodamu i poslední biskup Jednoty bratrské Komenský. Ten napsal o této neveselé situaci Jednoty bratrské spis *Kšaft umírající matky, Jednoty bratrské*.²⁴

Výchovná tradice Jednoty vycházela rovněž z husitství. Nejprve se jejich výchova zaměřovala spíše na rodinu, později přibyl i apel na dospělé lidi a i na jejich služebnictvo. Také však později vznikaly bratrské školy, které byly známy svou výchovou „ke kázni, píli a počestnosti“²⁵.

Velmi důležitou úlohu v historii Jednoty bratrské a jejího vzdělávání hrál Jan Blahoslav (1523-1571). Podílem na vydání Kralické Bible se zasadil o pozvednutí českého jazyka v době, které kralovala spíše latina a kdy mateřské jazyky byly upozadřovány. Dále napsal spis *Filipika proti misomusům*, ve kterém obhájí potřebnost vzdělání a znalostí v životě křesťana. Jako nepřítel vzdělání vystupoval především bratr Jan Augusta.²⁶

V Augšpurku byl roku 1555 uzavřen mír mezi katolíky a protestanty. Zároveň byla přijata zásada „čí vláda, toho náboženství“, která poddaným znemožňovala si svobodně vybrat svou víru.²⁷ Ve svém díle John Locke několikrát zdůrazňuje, jak nesmyslná tato zásada je. Locke je toho názoru, že je na svědomí každého jednotlivce, jakou víru bude následovat a jaké víře věří, že ho dovede ke spáse.

1.4 Protireformace

Roku 1609 byl v Čechách vydán Rudolfův Majestát, který zaručoval svobodu víry. Naděje na klidné soužití konfesí však netrvaly dlouho. Nakonec byly úplně pohřbeny po bitvě na Bílé hoře roku 1620. Po ní došlo k masivnímu odchodu protestantů, mezi nimiž byl i Jan Amos Komenský. Ten odešel z Fulneku, kde

---

²⁴ Tamtéž, s. 27-28.

²⁵ ŠTVERÁK, V. *Dějiny pedagogiky: určeno pro posl. fak. pedagog.* Díl 1. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 110.

²⁶ Tamtéž, s. 111.

²⁷ Tamtéž, s. 96.

zanechal nejen svojí rodinu, ale i svojí dosavadní práci. Jako reakci na bouřlivou a nešťastnou dobu a na vlastní rodinné tragédie²⁸ napsal Komenský v této době, kromě již zmíněného *Kšaftu*, i několik útěšných spisů jako například *Truchlivý* či *O sirobě*. Třicetiletá válka ochromila celou Evropu a válečný konflikt velmi uškodil i rozvoji školství.²⁹

V rámci katolického protireformačního hnutí se do celé Evropy velmi rychle rozšířilo Tovaryšstvo Ježíšovo, zvaní také Jezuité. Hnutí založil v roce 1534 šlechtic Ignác z Loyoly. Jedním z hlavních úkolů Jezuitů bylo působit proti reformátorským snahám v Evropě a šířit katolickou víru do nově objevených zemí. Velmi brzy získali obdivuhodný vliv jak ve školství, tak i v politice, neboť skrze svatou zpověď vlivných lidí působili téměř jako špehové.³⁰

Do Českých zemí se Jezuité dostali v roce 1556. O jejich vzdělání byl velký zájem a do jejich škol byli posíláni i děti z protestantských rodin. Značné spory zde měli s pražskou univerzitou, která byla převážně protestantská a která byla pro Jezuity „semeništěm kacírstva“³¹. Pražská univerzita definitivně připadla Jezuitům v roce 1654.³²

Jezuité se spíše zaměřovali na střední a vysoké školství a na vyšší třídy společnosti. Pro prostý lid byla nejlepší ochranou zbožnosti právě ignorance, takže na jejich vzdělání neměli tak veliký zájem.³³ Výchova byla založená na pevné, až téměř vojenské, disciplíně a kázni, což ovšem mohla být v jistém smyslu i přednost. V jejich kurzech se velký důraz kladl na latinu a používání mateřštiny bylo dovoleno pouze výjimečně. K výuce se využívala četba klasiků, avšak ne pro obsah jejich myšlenek, ale pouze pro získání patřičného stylu.³⁴

Jezuitské školství tíhlo k mechaničnosti, nezajímavosti, memorování a k náboženskému pokrytectví. Žáci byli mezi sebou vedeni k rivalitě, vzájemné

---

²⁸ Jeho mladá manželka zemřela v roce 1622 i s dětmi na mor. KOPECKÝ, J.; KYRÁŠEK J. a PATOČKA J. *Jan Amos Komenský: Nástin života a díla*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1957, s. 39.

²⁹ KÁDNER, O. *Dějiny pedagogiky. Díl 2. Od renesance a reformace do konce století osmnáctého*. Sv. 1. Praha : Česká grafická unie, 1923, s. 275.

³⁰ Tamtéž, s. 234.

³¹ Tamtéž, s. 257.

³² Tamtéž, s. 257.

³³ Tamtéž, s. 236.

³⁴ Tamtéž, s. 238-239.

kontrole a k udávání.³⁵ Filosofie se soustředila převážně na Aristotela a Tomáše Akvinského. Jezuitskou kolejí prošel ale například i Descartes či Voltaire.³⁶

Na druhou stranu byla od žáků požadovaná samostatnost a v přístupu k nim se přihlíželo k jejich individualitě.³⁷ Ve své době bylo propracované jezuitské vzdělání nedostižné a velmi efektivní. S pokračujícím rozvojem přírodních věd na konci 17. století však docházelo k jejich stále větší kritice.³⁸

1.5 Realisté

Humanismus s sebou přinesl značné naděje, že dojde k překonání starých struktur, zkosnatělých metod a k oživení vědeckého bádání a skutečného poznání. Tyto naděje však značně ochromila protireformace³⁹ se svým návratem k scholastice, otrocké kázni a neefektivnímu vzdělávání. Opět docházelo k slovíčkaření, memorování a k netoleranci. Na školách a univerzitách se nepracovalo s reáliemi a probíhal zde minimální vědecký výzkum a bádání.⁴⁰

V Evropě opět vznikala hnutí či zde působili nezávislí jedinci, kteří usilovali o reformu školství a vědeckého přístupu k vědění. Vystupovali proti jezuitům a i proti školám latinským, proti kterým stavěli nové metody a nauky. Kladli důraz na samostatnost a vlastní úsudek a také na názornou výuku se zapojením reálií.⁴¹

Známým zástupcem realismu, o kterém mluví i Komenský, je filosof Francis Bacon (1561-1626) s jeho novou vědeckou metodou indukce. Také Descartes (1596-1650), jenž prosazoval rovnost rozumových schopností všech lidí, se stal okolo roku 1670 oblíbený i v Anglii.⁴² V 17. století došlo k rozvoji vědy a bádání a lidé začali více věřit v sílu rozumu a v možnost poznání. Myslitelé jako byl Bacon

---

³⁵ Tamtéž, s. 250.

³⁶ Tamtéž, s. 245.

³⁷ MOROKES, F. *K historii českého církevního školství* [online]. 2000, [cit. 2013-06-19]. s. 4. Dostupný z: http://www.skolstvi.cirkev.cz/_d/historie-ccs.doc

³⁸ ČORNEJOVÁ, I. *Jezuitská pedagogika v dobovém kontextu vzdělávání* [online]. 2009, [cit. 2013-06-19]. s. 1. Dostupný z: <http://www.katakomby.cz/media/17339/bjk-2009-cornejova.pdf>

³⁹ Dalo by se říct, že i reformace. Např. Luther.

⁴⁰ KÁDNER, O. *Dějiny pedagogiky. Díl 2. Od renesance a reformace do konce století osmnáctého*. Sv. 1. Praha : Česká grafická unie, 1923, s. 271.

⁴¹ Tamtéž, s. 283.

⁴² MAUROIS, A. a MOHRT, M. *Dějiny Anglie*. Praha : Lidové noviny, 1993, s. 297.

či Descartes oddělili od sebe vědu a teologii. To Komenský udělat nemohl, neboť ve svém harmonickém chápání světa, by tím odejmul jednu složku z celku a to v žádném případě udělat nechtěl.

V 17. století vystupuje proti jezuitům a proti nešvarům vzdělávání ve Francii hnutí jansenistů, v Německu pietismus a v Anglii puritanismus.⁴³

Ve spojení s Lockem se určitě musím zmínit o puritánství. „Puritánství bylo spíše duchovním postojem než doktrínou, postojem mužů, kteří chtěli „purifikovat“ (očistit) církve nejen od všech styků s Římem, ale také od všech římských zvyků.“⁴⁴

Puritáni byli nábožensky horliví a to obzvláště ta fanatičtější část puritánů, která svým nekompromisním postojem děsila i samotnou královnu. Umírněný proud puritánství byl však mezi lidmi docela oblíben.⁴⁵ Na konci 16. století se puritáni rozdělili na presbyteriány a independenty.⁴⁶

Za vlády Jakuba Stuarta I. se začaly drammatizovat panovnickovy spory s parlamentem. Králova moc byla zdůrazňována jako moc daná přímo Bohem. Král byl tedy odpovědný především Bohu, pak až teprve ostatním lidem. Král byl také postaven mimo zákon, neboť on sám zákon představoval.⁴⁷ Proti těmto absolutistickým snahám také vystupovali puritáni a velmi se tímto problémem zabývá i John Locke.

Krise vztahů mezi parlamentem a králem se ještě prohloubila za vlády Jakubova nástupce Karla I. Tato krize rozpoutala první občanskou válku, do které se přimíchali nejenom politické, ale i náboženské spory. Do této války se proti králi zapojil i horlivý puritán Oliver Cromwell, který pak velel celé armádě. Po útěku Karla I. a dobytí Oxfordu zvítězila teoreticky strana puritánů-independentů a parlamentu. Ve skutečnosti však situace nebyla tak jednoduchá.⁴⁸

---

⁴³ KÁDNER, O. *Dějiny pedagogiky. Díl 2. Od renesance a reformace do konce století osmnáctého.* Sv. 1. Praha : Česká grafická unie, 1923, s. 283.

⁴⁴ MAUROIS, A. a MOHRT, M. *Dějiny Anglie.* Praha : Lidové noviny, 1993, s. 237.

⁴⁵ Tamtéž, s. 209

⁴⁶ Independenti prosazovali nezávislost církvi a jejich hlavním představitelem byl O.Cromwell. Presbyteriáni byli velmi silně ovlivněni Kalvínem. Církev by podle nich měla být řízena volenou radou duchovních starších. SINGULE, F. Úvodní studie. In: LOCKE, J. *O výchově.* Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 7, 11.

⁴⁷ MAUROIS, A. a MOHRT, M. *Dějiny Anglie.* Praha : Lidové noviny, 1993, s. 241.

⁴⁸ Tamtéž, s. 261-266.

Po popravě Karla I. v roce 1649 se k moci dostal Cromwell, armáda a neplnohodnotný parlament. Puritáni zavírali divadla, kočovné herce a vnucovali všem svoji morálku. Vítězní puritáni (independenti), hlavně tedy s Cromwellem v čele, měli na své straně moc a sílu armády. Zároveň však chtěli alespoň nějakou náboženskou toleranci a usilovali o stejné svobody pro všechny lidi. O ten samý úkol se pak pokoušel i John Locke.⁴⁹ Období nadvlády puritánů trvalo až do Cromwellovy smrti v roce 1658. Na trůn pak dosedl Karel II.⁵⁰

André Maurois zmiňuje, že první občanská válka a i puritánská doba se nepříznivě podepsala na výchově mladých kavalírů, jejichž otcové se účastnili bitev a patřičně se nevěnovali výchově. Tito mladí muži vyrůstali jako dříví v lese, v lepším případě s čeledí, v horším případě se potloukali kdoví kde. Tato mládež, z nichž někteří se pak stali veřejnými činiteli, vedla velmi zpustlý a hříšný život hlavně po smrti Cromwella, kdy tehdejší volnost mravů šokovala i pozdější generace.⁵¹ John Locke se ve svém vychovatelském díle věnuje výchově mladého gentlemana. Je možné, že při psaní pamatoval i na příklad této generace mladých mužů, neboť velice podtrhuje nutnost mravní výchovy a vychovatelskou roli otce.

Jedním z členů poradního sboru Karla II. byl i lord Shaftesbury, který velmi značně ovlivnil Johna Locka. Karel II. se opětovně snažil získat větší, až absolutistickou moc. Nakonec se mu povedlo v roce 1681 rozpustit parlament a vyhnat či odsoudit některé zástupce whigů⁵², mezi nimi i lorda Shaftesburyho a s ním i Locka.⁵³

Hned během vlády bratra Karla II., Jakuba II., proběhla druhá revoluce. Stalo se tomu však bez občanské války a bez poprav. Slavná revoluce proběhla roku 1688, král utekl a vlády se ujal Vilém Oranžský a jeho žena Marie.⁵⁴

---

⁴⁹ SINGULE, F. Úvodní studie. In: LOCKE, John. *O výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 21.

⁵⁰ MAUROIS, A. a MOHRT, M. *Dějiny Anglie*. Praha : Lidové noviny, 1993, s.271-278.

⁵¹ Tamtéž, s.295-296.

⁵² Z občanské války, kdy proti sobě stáli obhájci krále a obhájci parlamentu, se zrodily dva zárodky pozdějších politických stran. Toryové byli příznivci krále a whigové parlamentu. Lord Shaftesbury byl na straně whigů. Tamtéž, s. 290.

⁵³ Tamtéž, s. 291.

⁵⁴ Tamtéž, s. 294-295.

2. Spojení mezi Komenským, Lockem a Anglií

Komenský byl myslitelem evropského formátu. Jeho dílo a jeho věhlas přeletěly hranice českých zemí a našly si své obdivovatele na mnoha místech Evropy. Snad tomu i přispěl Komenského nešťastný život, kdy musel nedobrovolně měnit své působiště.

Teoreticky vzato se Komenský a Locke mohli někdy potkat, neboť se jejich životní data překrývají. Prakticky však o tom nemáme žádný přesný záznam. Locke však musel Komenského znát a nejspíš i některá jeho díla četl. Komenský měl totiž na Anglii velký vliv.⁵⁵ Anglie je pak určitou spojnicí mezi Lockem a Komenským.

Komenského vliv můžeme především spojit s postavou Samuela Hartliba (asi 1600-1662). S Hartlibem, který kolem sebe soustředil skupinu podobně smýšlejících myslitelů a reformátorů, navázal Komenský písemný kontakt asi kolem roku 1634.⁵⁶ Hartlib se dozvěděl o Komenského díle a žádal ho o zaslání alespoň úryvku nového díla. Komenský mu zaslal nedokončený spis, který obsahoval jeho myšlenky o vševýchově. Tato ukázka, která měla být předmluvou k pansofického spisu, nebyla ještě zamýšlena k zveřejnění. Hartlib byl však patrně dílem tak nadšen, že ho ještě v roce 1637 vydal pod názvem *Předehry Komenského snah*⁵⁷ a to bez toho, aniž by to Komenský věděl a schválil. Takový čin by dnes skončil jistě u soudu. Komenský z toho nejspíš také nadšen nebyl. Spis vyvolal veliké reakce, avšak ne vždy to byly reakce kladné. Komenský se musel obhajovat i před Jednotou bratrskou⁵⁸.

---

⁵⁵ Revoluční Anglie použila Komenského pansofické představy při tvorbě svého politického programu ohledně výchovy. POLIŠENSKÝ, J. J. A. *Komenský, jeho místo ve společenském dění 17. století a vznik jeho díla*. In: KRÁLÍK, S. aj. *Otázky současné kmenologie*. Praha : Academia, 1981, s. 14.

⁵⁶ KOPECKÝ, J.; J. KYRÁŠEK a J. PATOČKA. *Jan Amos Komenský: Nástin života a díla*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 56.

⁵⁷ Tento spis byl později vydáván pod názvem *Předchůdce vševědy*.

⁵⁸ Někteří členové Jednoty bratrské mu vyčítali, že upřednostňuje vědu na úkor teologie. Naopak Descartova kritika se soustředila právě na přehnané spojení vědy a teologie. Tamtéž, s. 56.

Nejméně od roku 1640 prosazovali někteří myslitelé z okruhu Hartliba⁵⁹ Komenského pozvání do Anglie. Roku 1641 byl Komenský skutečně pozván parlamentem. Jeho myšlenky se v Anglii uchytily, byla v něj dokonce vkládána naděje, že pomůže vyřešit spor mezi králem a parlamentem. Bohužel však došlo k první občanské válce a všenápravné naděje vzaly za své. Komenský setrval nějaký čas v Anglii, kde sepsal spis *Cesta světla*, v originále *Via Lucis*.⁶⁰

Anglie vkládala naděje do Komenského a také Komenský vkládal své naděje do Anglie, že právě ona bude tou zemí, kde se začne uskutečňovat jeho myšlenka všenápravy. Komenský jako odpůrce všech konfliktů, rozbrojů a odlučování, určitě neměl radost z vývoje v Anglii. Ale i když se nepovedlo jeho myšlenku uskutečnit, přesto měl Komenský vliv na vznik Královské společnosti v roce 1662.⁶¹ Členem Královské společnosti, která působila jako hlavní centrum vědy, bádání a pokroku, byl také John Locke.⁶²

Této společnosti pak také Komenský věnuje své dílo *Cesta světla*, které vychází až roku 1668: „Věnování cesty světla světlům osvíceného století královské londýnské společnosti, jež úspěšně pomáhá na svět rodící se věcné filosofii, pozdrav a přání úspěchu !“⁶³

---

⁵⁹ Například John Dury. SINGULE, F. Úvodní studie. In: LOCKE, J. *O výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 22.

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ Tamtéž.

⁶² *The Royal society: Fellow Details* [online]. [cit. 2013-06-24]. Dostupný z: [http://royalsociety.org/Dserve/dserve.exe?dsqIni=Dserve.ini&dsqApp=Archive&dsqCmd=Show.tcl&dsqDb=Persons&dsqSearch=\(\(text\)='locke'\)&dsqPos=7](http://royalsociety.org/Dserve/dserve.exe?dsqIni=Dserve.ini&dsqApp=Archive&dsqCmd=Show.tcl&dsqDb=Persons&dsqSearch=((text)='locke')&dsqPos=7)

⁶³ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*. Přel. J. Kopecký. Praha : Mladá fronta, 1992, s. 17.

3. Jan Amos Komenský

3.1 Vývoj myšlenek J. A. Komenského

Dílo každého myslitele⁶⁴ je velmi ovlivněno vnějšími vlivy, které spoluutváří jeho myšlenky. Mezi takové vlivy může patřit jeho původ, rodinné zázemí, zajímavá setkání⁶⁵ či historický vývoj v jeho době. Jan Amos Komenský není výjimkou, na jeho díle se například podstatně podepsaly historické události té doby. Komenský neměl hned od počátku v hlavě svůj plán na nápravu lidstva, k němu se musel propracovat až postupem času. V krátkosti se pokusím naznačit tento vývoj jeho myšlenek směrem k vševýchově.

Komenský nastoupil svá vyšší studia v Herbornu⁶⁶ a později v Heidelbergu.⁶⁷ Na těchto studiích se nejspíš seznámil s chiliasmem, tedy vírou, že se blíží konec světa. Chiliasté, které bychom našli i mezi husity či také během anglické revoluce v 17. století, předvídají, že se blíží konec všech časů. Ještě před tímto koncem se však vyplní slib a nastane Kristovo království míru a pokoje. Jako důkazy pro tento brzký konec, či snad začátek, jim sloužily četné války, konflikty a další děsy jejich doby.⁶⁸ Komenský i puritáni pojali tento nastávající „příchod mírového tisíciletí“⁶⁹ jako příležitost pro aktivní práci lidí na svém zdokonalování.

Jak už jsem ale zmínila, k tomuto aktivnímu přístupu se Komenský musel nejprve dopracovat. Zpočátku je totiž v jeho dílech, především v těch útěšných, znát rezignace a pasivita. Člověk je jen částí ztracenou v krutém světě,⁷⁰ ve kterém však sám nic nesvede, to může jen Bůh a tak je nejdůležitější mít upřímnou víru

---

⁶⁴ Samozřejmě se to netýká jen myslitele, ale i život obyčejného člověka je ovlivňován vnějšími okolnostmi, které určují jeho život a vymezují jeho směr.

⁶⁵ Za takové velmi plodné setkání můžeme označit například přátelství Johna Locka a lorda Shaftesburyho, které mělo na jeho myšlenky veliký vliv.

⁶⁶ Zde se potkal například s J. H. Alstedem, který měl vliv na Komenského *Amphitheatrum universitatis zrum - Divadlo veškerenstva věcí*. ŠTVERÁK, V. Renesanční, reformační a protireformační pedagogika. In: SOMR, M. a kol. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1987, s. 40.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ ČAPKOVÁ, D. Úvod. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. 1. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1992, s. 25.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ V názorech, že člověk se nemůže vyprostit ze zmatků tohoto světa, neboť jeho schopnosti jsou nedostatečné před schopnostmi Božími, byl Komenský inspirován Mikulášem Kusánským. KOPECKÝ, J.; J. KYRÁŠEK a J. PATOČKA. *Jan Amos Komenský: Nástin života a díla*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 102.

v srdci. Jediné, v co může člověk doufat, je právě onen příchod Krista a nástup království míru.

Období rezignace se Komenskému podařilo překonat. Začal totiž věřit, že zde přece jenom existuje něco, co nás může vytáhnout ze zmatku a chaosu, a to je právě výchova. Ačkoliv je ve svých hlavních dílech, zaměřených na tuto obrodu lidstva, velice optimistický, přesto se ani Komenský během svého života neubráníl pochybám. Přemýšlel, zda-li není jeho úkol příliš těžký, složitý a objemný. Ve svých denících tyto pochyby vyjadřuje a přemítá, jestli by nebylo lepší věnovat se pouze reformě škol.⁷¹

Stejně tak se Komenský nejprve ve svém didaktickém a vzdělávacím díle zaměřil na povznesení úrovně české společnosti. Chtěl pro blaho českých zemí reformovat školství a školské metody, aby pozvedl stupeň vzdělanosti národa a mohl ho tak přiblížit Evropě. Opět je v tom velmi dobře vidět Komenského uvědomělost. Ví, že bez vzdělaného národa nebude země prospívat.

Myšlenku na své největší dílo, které by poskytovalo klíč k lidské obrodě, nosil Komenský v hlavě delší dobu. Mělo jít o propracovanější dílo, než byla *Cesta světla*. Bohužel požár v Lešně v roce 1656 zničil i některé rukopisy těch částí, které již byly hotové. Neskutečná a až téměř nepochopitelná trpělivost ho donutila pokračovat a znovu dávat své dílo dohromady. Komenského víra v nezbytnost svého poslání, která mu dodávala mnoho síly, je skutečně obdivuhodná. I přesto však nakonec zůstala *Obecná porada o nápravě věcí lidských* nedokončená.⁷²

---

⁷¹ ČAPKOVÁ, D. Úvod. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. 1. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1992, s. 23.

⁷² Ještě před svojí smrtí zveřejnil ukázky z některých částí. Bohužel se proti nim velmi kriticky ozval Samuel Maresius, kalvínský profesor teologie. Na obhajobu svých plánů Komenský spotřeboval spoustu energie. Přesto však byly jeho plány touto kritikou značně zdiskreditovány. Tamtéž, s. 25.

3.2 Jan Amos Komenský a výchova

3.2.1 Výchova jako cesta k naplnění lidské přirozenosti

V Platonově díle představuje výchova, *paideia*, ono vytáhnutí z každodennosti a známosti jeskyně na bodavé světlo poznání. I Komenský chtěl vytahovat jednotlivé lidi na světlo moudrosti, či spíše, ozařovat je světlem moudrosti. Věřil, že tím by se postupně rozsvítilo celé lidstvo a konečně dokázalo žít v míru. Tato myšlenka naděje je ukryta již ve výchově samotné. Jan Patočka píše: „Ale je samozřejmé, že vychováváme-li k něčemu, vychováváme k takové formě života, která pro nás má cenu, důležitost, kterou chceme udržet výchovou nejen pro sebe, ale pro celé společenství ...“⁷³. Komenský neomezil tento vliv výchovy pouze na jedince, ačkoliv od něj začíná, ani na určitou zemi, ale na všechny lidi.

Výchova představuje pro Komenského cestu ke skutečnému naplnění našeho lidství. Vyjadřuje tedy určitou povinnost všech lidí na tomto světě. Vychází to z lidské přirozenosti, z toho, jaké místo zaujímáme na tomto světě a jaké jsou zde naše cíle podle Komenského.

Člověk je charakterizován jako tvor, jenž byl stvořený Bohem, tak jako i jiní pozemští a nebeští tvorové. Je však také „... tvor ze všech tvorů nejdokonalejší, nejdivnější, nejslavnější tvor.“⁷⁴ Stvoření tvorové mohou být dle Komenského rozděleni do tří kategorií dle toho, co jim bylo Bohem dáno. Stvořené věci, např. kameny, mají pouze svojí bytnost. Další tvorové mohou i růst a rozmnožovat se semeny, např. rostliny, ty charakterizuje jejich schopnost života. Zvířatům byla přidána smyslová schopnost, aby se mohly lépe orientovat v reálném životě a v přírodě. Člověk má ze své přirozenosti všechny tyto tři vlastnosti a navíc jednu zvláštní, která z něj činí tvora nejdokonalejšího. Samotným Bohem mu byla jako jedinému tvorů dána rozumovost, díky níž může poznat sám sebe, okolní svět i Boha samého.⁷⁵

Nejdivnějším tvorem je člověk z toho důvodu, že se v něm skloubí protikladné vlastnosti, které v žádném jiném stvoření nenalezneme. Člověk je jak

---

⁷³ PATOČKA, J. *Filosofie výchovy*. Praha : Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1997, s. 13-14.

⁷⁴ KOMENSKÝ, J. A., *Didaktika*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Didaktické spisy: (výbor)*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1954, s. 26.

⁷⁵ Tamtéž, s. 26.

duchovní, tak fyzické podstaty. Ve fyzickém smrtelném těle přebývá nesmrtelná, rozumová duše neviditelné povahy.⁷⁶ Tato zvláštnost lidské přirozenosti, která nás drží ukotvené v tomto hmotném světě a zároveň nám dává nahlédnout do světa duchovního, neušla pozornosti mnoha filosofů.⁷⁷ Sami si uvědomujeme, vědomě či nevědomě, že se nemůžeme odpoutat ani od jednoho z těchto aspektů bez toho, aniž bychom se zároveň nezbavili své lidskosti.

Nejslavnějším tvorem je člověk pro svůj jedinečný vztah k Bohu, který ho v prvotním stvoření stvořil k obrazu svému. Tato vlastnost by však byla společná i andělským bytostem. Bůh však lidem prokázal svou náklonnost, když se je pokusil napravit zjevením se v lidském těle v podobě Ježíše Krista.⁷⁸ Zároveň Komenský věří, že před Bohem jsme si všichni rovni, což prohlubuje jeho toleranci k jiným a zakládá i požadavek na výchovu všech lidí bez rozdílu.

Komenský dochází ke zjištění, že život člověka můžeme shrnout do tří stupňů: život rostoucí, život smyslový a hýbající a konečně život duchovní, ve kterém bychom se obešli i bez hmotného těla. První dva životy docházejí svého naplnění již na tomto světě, ale třetí život stále čeká na své plné naplnění a ponechává zatím naši duši uzamčenou v těle. To je pro Komenského jasný důkaz⁷⁹, že člověk je svojí podstatou předurčen pro něco dalšího, co teprve přijde, a v čem člověk nalezne konečný cíl své přirozenosti.⁸⁰

Komenského názor ohledně stupňovitosti lidského života je rozvíjen ještě dále. Člověku jsou dány tři bydliště. První je v těle matky, kde zrajeme a připravujeme se na další fázi, do níž se dostáváme narozením. Druhou fází je život na tomto světě, kde již můžeme naplno používat smysly i rozum. Druhou fází ukončuje smrt a vzkříšení. Jako byla první fáze přípravou na fázi druhou, tak by

---

⁷⁶ Tamtéž, s. 27.

⁷⁷ Například s ní operuje Max Scheller ve svém díle *O studu*, kdy říká, že tato přirozenost člověka je tím hlavním, co doprovází všechny projevy studu. SCHELLER, M. *O studu*. Praha : Mladá fronta, 1993, s. 59.

⁷⁸ KOMENSKÝ, J. A. Didaktika. In: KOMENSKÝ, J. A. *Didaktické spisy: (výbor)*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1954, s. 27.

⁷⁹ Na Komenského popisech lidské přirozenosti a z toho, jaké důsledky z nich vyvozuje, můžeme zahlédnout jeho synkretickou metodu, která je popsána v samostatné kapitole. Na základě znalosti fungování jedné složky, můžeme odhadnout fungování složky jiné.

⁸⁰ Tamtéž, s. 28-29.

měla druhá fáze sloužit k řádné přípravě pro třetí fázi, fázi konečnou a nejdokonalejší.⁸¹

Právě v této přípravě na život věčný vidí Komenský smysl výchovy a vzdělání na tomto světě. Člověk se má na tomto světě připravovat plněním tří povinností: má být „rozumným tvorem“,⁸² čehož docílí právě tím, že bude poznávat tento Bohem stvořený svět. Dále má být pánem všech tvorů a chovat se ke všem tvorům i sám k sobě ohleduplně. Má tedy být hlavně dobrým pánem tvorstva. Třetí povinností člověka je být božím obrazem, jímž se člověk stane, pokud bude sebe samotného i vše ostatní obracet k Bohu jako k základu všeho.⁸³

Tyto tři lidské povinnosti jsou dílčí cíle, které máme splnit na tomto světě. Jak bylo uvedeno výše, všichni lidé jsou ovšem ze své přirozenosti předurčeni k mnohem důležitějšímu cíli, k životu věčnému. Z toho důvodu by každá bytost, která je bytostí lidskou, měla být vychovávána a vzdělávána, aby úspěšně prošla těmito dílčími cíli a naplnila tak svojí lidskou přirozenost. Proto také výchova nekončí školní docházkou, ale měla by člověka provázet po celý život a po všechny jeho období. Jak praví Komenský: „Moudrý je proto ten, kdo je moudrý pro věčnost; avšak tak, aby se přece zároveň naučil co nejmoudřeji prožít, co jí předchází, tedy tento život.“⁸⁴

3.2.2 Svět jako škola života

Na světě pobýváme tedy jako žáci ve škole. Náš reálný svět, ve kterém se nacházíme, je přípravou pro život budoucí, pro to, abychom se dostali do „nebeské akademie“.⁸⁵ Tato škola byla stvořená Bohem pro člověka s jediným cílem: „... aby ve svém obrazu (nejdokonaleji zušlechtném) se oslavil Bůh.“⁸⁶ Bůh stvořil dva typy bytostí ke svému obrazu: anděly a lidi. Andělé se mohou těšit z pohledu na

---

⁸¹ Tamtéž, s. 30.

⁸² Tamtéž, s. 34.

⁸³ Tamtéž, s. 34-35.

⁸⁴ KOMENSKÝ, J. A. Předehra pansofie. In: KOMENSKÝ, J. A. *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*. Praha : Academia, 2010, s. 101.

⁸⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*. Přel. J. Kopecký. Praha : Mladá fronta, 1992, s. 17.

⁸⁶ Tamtéž, s. 26-27.

Boží tvář, ale lidem tato blaženost zatím nepřísluší. Z toho důvodu rozmístil Bůh po tomto světě znaky jeho velikosti a moudrosti. Lidé mají na očích právě tyto odrazy stvořené Bohem, aby je poznávali a skrze to i Boha samotného.⁸⁷

Tak jako ve skutečné škole by se žák nemohl učit bez knih, tak ani ve škole pozemské nejsme ponecháni bez pomůcek. Bůh nám poskytl tři knihy, ze kterých se můžeme mnohé dozvědět o Něm samotném a i sami o sobě.

První knihou je kniha viditelného světa kolem nás. Komenský zdůrazňuje důležitost poznání přirozeného světa, ve kterém se odráží Boží moudrost. Čím více pochopíme tento svět, tím také lépe pochopíme stvořitele všech věcí.⁸⁸

„Poznej sám sebe“ je nápis v Delfské věštírně, který se vztahuje k druhé knize. Tou knihou jsme my samy a je pro nás ještě důležitější než kniha první. Byli jsme stvořeni k obrazu Božímu a byla nám dána rozumná duše skrze níž můžeme mnohé poznat. Skrze poznání sebe samých můžeme tedy více poznat toho, který stál na samém počátku.⁸⁹

Třetí knihou je Písmo svaté, které nám slouží jako dodatek k předchozím knihám. Komenský připojuje přání, aby i tato kniha byla využívána více než tomu je doposud: „Všichni mají první knihu na očích, druhou v srdci. Kéž by také všichni rádi brali do rukou třetí knihu, prohlíželi ji očima a nosili v srdci! Kéž by rádi ze všech těchto knih čerpali pravé světlo pravé moudrosti.“⁹⁰

Ke třem knihám přidal Bůh na tento svět ještě učitele, kteří tyto knihy vykládají a učí jim ostatní. Mají lidem pomáhat s jejich pochopením a vést je tak k lidskému cíli, k životu věčnému a ke spáse.⁹¹

Pokusím-li se o krátké shrnutí: výchova je tedy nezbytnou součástí našeho lidského údělu, která nás na tomto světě připravuje pro život věčný. Komenský pojímá výchovu velmi široce a počítá do ní všechno, co nám slouží jako příprava. Zároveň však Komenský neomezuje výchovu pouze na blaho jednotlivce, ale

---

⁸⁷ Tamtéž, s. 38-39.

⁸⁸ Tamtéž, s. 39.

⁸⁹ Tamtéž, s. 39-40.

⁹⁰ Tamtéž, s. 41.

⁹¹ Nejspíš se nejedná jen o učitele v dnešním slova smyslu, ale také o vědce, přírodovědce, teology a kněze, kteří se vyznají v jednotlivých knihách.

přenáší ji na blaho celého lidstva. Výchova je tím, co není marné a proto se skrze ní dá provést obnova celého lidství.

3.2.3 Vševýchova jako prostředek ke spáse celého lidstva

„Žel, že tato škola světa se tak velice odchýlila od úmyslu Stvořitele.“⁹² Pečlivě studovat ve škole světa, jak bylo ukázáno v předchozí kapitole, je povinností každého jedince. Komenský však velmi silně kritizuje poměry, jenž panují ve světě za jeho života. Jeho současníci nedbají výchovy a vzdělávání a raději žijí v nevědomosti a bludu. Lidé zde jen přežívají a nestarají se o pravý smysl lidského působení na tomto světě. Komenský dále kritizuje i takové, kteří se sice snaží vzdělávat, ale nečiní tak pro svojí spásu či pro poznání Boha, ale pro majetek, uznání a další povrchní věci. Pokud někdo i usiluje o skutečnou moudrost a jeho úmysly jsou čisté, pak ani tehdy nedochází k pravdivému poznání, ale k mnohým domněnkám a omylům, což ještě více rozdrobuje společnost.⁹³

Již jsem naznačila, jaké nešvary panovaly obecně ve výchově a vzdělávání v té době. Málo důrazu na reálný život, učení beze smyslu, verbalismus, memorování či přísné tresty. Ty, a i jiné problémy, Komenský kritizoval. Chtěl abychom nedocházeli jen k poznání částečnému či klamavému, ale k pravdivému, co nejvíc to jde tak, aby nám pomáhalo splnit cíle na tomto světě.

Příčinu toho, že se svět nachází v chaosu a zmatku⁹⁴ vidí Komenský jak v působení samotného Satana, který nás svedl na cestu hříchu, tak také v učitelích lidí, kteří by měli dbát na správnou výchovu připravující lid na život věčný. Učitelé však neplní svojí úlohu: „Protože totiž buď neučí, nebo učí jiným věcem než těm, které jsou vhodné pro lidi připravující se k věčnosti, věcem marným, všetečným a svůdným; nebo učí chladně a jalově a nijak neodstraňují nezřízenost.“⁹⁵ I přesto, že učitelé neučí tak, jak by měli, lid si na ně zvykl, poslouchá je a nechce žádné jiné.

---

⁹² KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*. Přel. J. Kopecký. Praha : Mladá fronta, 1992, s. 42.

⁹³ Tamtéž, s. 42-43.

⁹⁴ Vzpomeňme na to, kolik konfliktů se během Komenského života událo a kolik netolerance to přineslo. Také v tomto náhledu na zmatený svět plný válek pomohlo setkání s chiliasmem během studií.

⁹⁵ Tamtéž, s. 44.

Proto se Komenský snaží hledat nové cesty a metody, jak se k poznání dopracovávat efektivněji a opravdověji.

Tak se tedy stalo, že se ze školy života, kde jsme se měli učit moudrosti, stal pravý opak. Svět je pro Komenského zahalen temnotou, ve které lidé zmateně bloudí a působí si vzájemně různé nesnáze, protože neznají pravý smysl všech věcí, sami sebe ani Boha.⁹⁶ Stav nevědomosti se pak projevuje náboženskými konflikty, válkami, rodinnými a osobními tragédiemi apod. Komenský se ptá po léku na tento stav, který by pomohl zbloudilému lidu. Účinný lék musí být tak obecný, aby mohl vyléčit celé lidstvo dohromady. A co jiného, než světlo může být lékem proti temnotám?⁹⁷ Vždyť tam, kde je světlo, nemá tma co dělat a uchyluje se pryč. Zároveň je světlo tím lékem, který má sílu osvětlit všechny a působí lidem radost a potěšení.⁹⁸

3.2.4 Univerzální světlo

Takovým světlem je pro Komenského světlo moudrosti. Kdyby toto světlo zazářilo na všechny lidi, pak by pochopili, jaký je pravý stav věcí, pochopili by své místo ve světě a pak by se sami snažili následovat tuto jasnou pravdu a nečinili by zlo. Již by nebloudili a neuváděli sami sebe v omyl.⁹⁹

Mluvíme o světle moudrosti, ačkoliv sám Komenský rozděluje světlo na tři druhy. Rozeznává světlo věčné, což je záře Boží, která však člověku není zatím dostupná a proto se jí nevěnuje. Druhým světlem je světlo vnější, které ozařuje náš svět a které můžeme vidět očima. Vnitřní světlo je poslední ze světél, ale je ještě dále děleno na tři světla: rozum, vůli a cit. Měli bychom se soustředit hlavně na rozumové světlo, poněvadž díky správnému záření rozumového světla

---

⁹⁶ Tamtéž, s. 44.

⁹⁷ Světelná metafyzika je staršího původu a vyskytovala se již v Orientu. Z něho pak přešla i do novoplatonismu. ČAPKOVÁ, D. Úvod. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. 1. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1992, s. 21.

⁹⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*. Přel. J. Kopecký. Praha : Mladá fronta, 1992, s. 59.

⁹⁹ Tamtéž, s. 59-61.

(nazývanému tehdy moudrost) bude naše vůle vidět cestu, kterou se má ubírat a i city budou prozářené a nebudou strádat.¹⁰⁰

Komenský je ve své snaze o všeobecnou nápravu lidí skrze světlo moudrosti značně optimistický. Dokládá, že člověk sám má ze své přirozenosti touhu jít vždy dál, za něčím lepším, tak proč bychom i jako lidstvo dohromady nemohli dojít k něčemu univerzálnějšímu?¹⁰¹

Jeho optimismus je založen i na chiliastických myšlenkách, se kterými se seznámil již na studiích. Sám Bůh nám totiž dovoluje věřit: „... že se rozsvítí v podvečer světa nějaké světlo, jež vzhledem k dřívějšímu světlu dosud nejistému (které pro přimíšení tmy nezasluhovalo být nazváno ani dnem, ani nocí) bude třeba nazývat skutečným světlem.“¹⁰² Komenský poukazuje na části Bible, které rovněž ukazují, že před koncem věků zasvítí ono světlo nad lidmi, že pak národy budou přijímat Krista a vládce temnot bude spoután a nebude mít na lidi vliv.¹⁰³

Komenský skutečně věřil, že svět se chýlí ke konci, protože po několika stupních vývoje a šíření rozumového světla musí nastat doba tohoto posledního univerzálního světla. Realita jeho doby nenaznačovala, že by se již byly tyto sliby Boží naplnily a proto teprve čekaly na své naplnění.¹⁰⁴ Své myšlenky vyjadřuje například v *Obecné poradě o nápravě věcí lidských* v části *Panorthosia*.

Bůh je tedy ten, který jediný může rozsvítit toto poslední světlo, protože to byl právě On, kdo rozsvítil světlo první.¹⁰⁵ Komenského optimismus v Boží pomoc na této cestě za světlem, však neznamená, že by lidé měli jen pasivně čekat na příchod tohoto požehnaného věku, ale naopak by se o něj měli aktivně přičiňovat. To je Komenského velký přínos a novota. Nenechává lidi vláčet jen tak životem bez možnosti přičinění. Pokud se sami lidé o tuto nápravu světa přičiní, pak je možné, že tuto cestu i urychlí.¹⁰⁶

Komenský vyjadřuje nutnost aktivní účasti lidí na nápravném procesu. Správnou výchovou již od úplného narození přestane být na tomto světě tolik

---

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 79-81.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 68.

¹⁰² Tamtéž, s. 69.

¹⁰³ Tamtéž, s. 69-71.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 71.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 72.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 75

chaosu. Tím, že se z žáků, kteří byli správně vychováni a kteří dokážou rozeznat smysl a pravdu, stanou učitelé dalších lidí.

Komenský apeluje na to, že se musíme jako lidstvo snažit, musíme chtít a musíme přiložit ruku k dílu. Jedině tak můžeme dojít do cíle, jímž je mír, klid a moudrost. Již jsem zmiňovala, že byl tento pro-aktivní postoj v této době nezvyklý.

Správná a pravdivá výchova je tedy klíčem k osvětlení mysli jednotlivce, k naplnění jeho lidské podstaty a je jeho přípravou pro život budoucí. Osvítíme-li rozum každého člověka tímto univerzálním světlem, pak se bude světlo moudrosti dále šířit a tím pomůže rozehnat temnotu nevědomosti a bude tak v samém důsledku spásou pro celé lidstvo.¹⁰⁷

3.2.5 Potřeby pro šíření univerzálního světla

Výchova je tou věcí v našem životě, která jediná má nějaký smysl a která nám může poskytnout klíč od dveří vedoucích ven z labyrintu.¹⁰⁸ Komenský si uvědomoval, že pokud chce napomoci šíření univerzálního světla moudrosti, tak bude zapotřebí změnit samotný systém vzdělávání a položit k tomu i odpovídající základy a poskytnout účinné metody.

Porušením přirozené jednoty a harmonie se lidé propadli do zmatků a temnoty.¹⁰⁹ Lidé sešli z cesty, kterou jim Bůh ukázal a kterou pro ně připravil. Proto je nyní potřeba ustanovit nové univerzální nástroje, které by lidstvo opětovně spojily.

Komenský tedy navrhuje zřízení tří univerzálních institucí. Byl by to sbor světla, který by dbal na šíření moudrosti a na uspořádávání poznatků. Další institucí by byla světová konzistoř pro spojení názorových proudů uvnitř křesťanství. Mírový soud by sdružoval zástupce států a dohlížel by nad mírem mezi národy. Dále Komenský navrhuje, aby se tyto instituce pravidelně setkávaly na velkých

---

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 213-214.

¹⁰⁸ KOPECKÝ, J.; J. KYRÁŠEK a J. PATOČKA. *Jan Amos Komenský: Nástin života a díla*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s.

¹⁰⁹ V Biblii je tento pád popsán jako porušení zákazu Božího a následné vyhnání z Ráje.

sněmeh a sdělovaly si novinky a informace.¹¹⁰ To nám jistě připomene dnešní organizace, které si kladou také společné cíle, jako je např. Organizace spojených národů či Evropská unie.

Komenský také přemýšlel, jak se co nejlépe dostat k poznatkům, aby byly pravdivé a aby obsáhly všechno vědění. Dosavadní metody, předložené například Baconem či Descartem, však jeho velkolepým plánům nevyhovovaly.¹¹¹ Chtěl totiž v jednotě spojit všechno vědění. Proto přichází s metodou tzv. synkrize.

3.2.6 Synkritická metoda, harmonie a řád

Komenský byl ve svém vnímání celku ovlivněn novoplatonismem, který vnímal svět jako jednotný organický celek, který je založen na vzájemných vztazích, do kterých je zapojen i člověk.¹¹² Na Komenského velmi zapůsobil také Bacon.¹¹³

Bacon se svým požadavkem po reálném poznání, nikoliv pouze zdánlivém, Komenskému učaroval. Opravdové poznatky a poznání, které by měly smysl, bylo totiž to, co si Komenský přál. Baconova indukční metoda však Komenského plně neuspokojila, neboť byla příliš zdlouhavá a hodila se pouze pro přírodní vědy, kdežto Komenský chtěl shrnout vědění i o člověku a poznatky obsažené v Písmu. Komenský toužil po soustavě všech vědomostí, které lidstvo získalo a to ze všech možných oborů.¹¹⁴

Částečné poznání považuje Komenský za velmi podstatný problém, který napomáhá ještě větším zmatkům. Pokud něco neznáme v celku, celkově a ve spojení se souvislostmi, nemůžeme říct, že to poznáváme pravdivě a bez omylů.

---

¹¹⁰ Hovoří o tom v části *Panorthosia*. KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. 3. Praha : Svoboda, 1992, s. 352-353.

¹¹¹ Komenský rovněž znal encyklopedická díla, například J. H. Alsteda. V nich však nenachází žádný vnitřní řád, poznatky jsou jen kupeny vedle sebe. ČAPKOVÁ, D. Úvod. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. 1. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1992, s. 14.

¹¹² ČAPKOVÁ, D. Úvod. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. 1. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1992, s. 15.

¹¹³ Kromě Bacona to však byl i Campanella, který měl v této otázce na Komenského vliv. Campanella však chápal jednotlivé vrstvy světa sestupně, zatímco Komenský věřil, že člověk je schopen se přiblížit Bohu. Tamtéž, s. 16.

¹¹⁴ KOPECKÝ, J.; J. KYRÁŠEK a J. PATOČKA. *Jan Amos Komenský: Nástin života a díla*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 45.

Přirovnává tento svůj náhled např. k hodinám, které přestanou fungovat, jakmile se něco stane třeba jen s jedinou částičkou.¹¹⁵

Pro svůj úkol k sjednocení poznatků a vzdělání, použil Komenský metodu synkritickou, která se zakládá na tom, že celý svět je celek, který funguje podle shodných principů a podle nějakého řádu či harmonie. Pokud si tedy nevíme rady v jedné části takového světa, o které se nemůžeme nic dozvědět (například o Bohu, posmrtném životě), můžeme jí odhadnout skrze znalost fungování části jiné, tedy analogicky. Zároveň však všechny poznatky musejí být v souladu a v harmonii.¹¹⁶

Tohoto pojetí si můžeme všimnout např. u jeho výkladu, že náš vezdejší život je přípravou pro život věčný. Celý svět se skládá z vrstev, které jsou spolu vzájemně spojené a které drží právě pomocí řádu. Všechny vrstvy dohromady tvoří jednotu, harmonii, kterou stvořil Bůh a my se musíme snažit se s ní znovu spojit po té, co jsme tuto harmonii porušili, a znovu ji obnovit.

Člověk sám pak miluje a přirozeně vyhledává harmonii, protože stejně jako svět kolem nás, tak i člověk je stvořen v harmonii, v čemž opět vidíme příklad synkritické metody.¹¹⁷ To podporuje Komenského optimismus ohledně naděje na obrodu lidstva. Cílem jeho všenápravných snah by totiž měla být konečná panharmonie, která pro něj představuje poslední stupínek cesty rozumového světla.¹¹⁸ Lidstvo se musí vymanit ze tmy chaosu a zmatků, které jsou opakem harmonie, světla a řádu.

Tento všudypřítomný řád se pak přirozeně promítá i do Komenského výchovného systému. Mládež by se nejprve měla seznámit se všeobecným vzděláním a až postupně by se mělo zacházet do podrobností. Tak také by se měly nejprve ukazovat obecné věci a od nich postupovat k jednotlivostem. „Protože však jednotlivé věci jsou samy o sobě čímsi rozptýleným, je třeba sbírat je pomocí řádu

---

¹¹⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. 1. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1992, s. 145.

¹¹⁶ KOPECKÝ, J.; J. KYRÁŠEK a J. PATOČKA. *Jan Amos Komenský: Nástin života a díla*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 45-46.

¹¹⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Didaktické spisy: (výbor)*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1954, s. 40-41.

¹¹⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*. Přel. J. Kopecký. Praha : Mladá fronta, 1992, s. 127.

do jakýchsi svazků.¹¹⁹ Opět je zde patrný důraz na řád, který udržuje jednotu.¹²⁰ Na této celistvosti a vzájemné propojenosti stojí vlastně všechny nápravné snahy.

3.2.7 Reforma škol

Komenský přemýšlel i o sepsání univerzálních knih, které by podávaly pravdivé poznatky všem lidem, pak je nutné, aby všichni lidé byli schopni v nich číst a chápat je. K tomu účelu bude nutné založit také univerzální školy, které budou všechny lidi učit znát vše potřebné.¹²¹

Nestačí mít univerzální knihy a předhodit je lidem jako hotovou věc a čekat, že z nich vše sami pochopí. Komenský říká o důležitosti škol: „... necháme-li mládež růsti jako dříví v lese jako až dosud, bude se její mysl stejně jako dosud zabývat marnostmi věcí, a to proto, že i kdyby třeba z nebe spadly knihy napsané andělskou moudrostí, přece buď nebude mít chuť je číst, nebo aspoň ne opravdově, aneb konečně jim nebude správně rozumět (pro předem pojaté nesprávné domněnky o věcech).“¹²²

Komenský o potřebě škol dodává, že je jich rovněž potřeba k tomu, aby v nich dětem předaly správné návyky a mravy, a aby je dobře připravily na život. Je opětovně zdůrazněna potřeba vzdělávání a výchovy mládeže k obrodě celého lidstva. Jedná se o věc, která nese dokonce tu největší důležitost a bez níž by se celá věc nehnula z místa.¹²³

3.2.8 Omnes, omnia, omnino = všichni, všemu, všestranně

Požadavek, aby všichni lidé byli vzděláni ve všem a to všestranně, je další z řady aspektů, pro které byl Komenský jedinečný. Tyto tři body, jimiž se řídí Komenského pedagogika a následně i nápravná snaha, procházejí a spojují jeho

---

¹¹⁹ Tamtéž, s. 139.

¹²⁰ Důraz na řád, nejen církevní, ale i celoživotní a světový, kladla i Jednota bratrská. KOPECKÝ, J.; KYRÁŠEK a J. PATOČKA. *Jan Amos Komenský: Nástin života a díla*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 43.

¹²¹ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*. Přel. J. Kopecký. Praha : Mladá fronta, 1992, s.147-148.

¹²² Tamtéž, s. 165-166.

¹²³ Tamtéž, s. 166-167.

díla. Reformován totiž musí být skutečně každý člověk. Požadavek na univerzálnost vzdělání z hlediska osob, které se mají výchovy zúčastnit, bude podrobněji rozebrán v kapitole o toleranci. Co však pro Komenského znamená požadavek, aby byli lidé vzdělávání ve všem a důkladně?

Komenský kritizoval rozdrobenost, nejednotnost a nepřesnost poznatků, které byly tehdy vyučovány. Usiloval o sjednocení těchto informací tak, aby byly lidem přístupné a aby zároveň poukazovaly na jednotu celku. Již jsem ukázala, že pro tento svůj úkol využívá synkretickou metodu.

Dále také není nutné, aby se každý člověk stal nutně učencem, ale je nutné, aby nikdo nezanedbával to, co by měli znát všichni lidé a aby se tak každý člověk přibližoval ke konečnému spasení. Nikdo by neměl zůstat v nevědomosti co se týče sebe, Boha a okolního světa (paralelně ke třem knihám ve škole života). Proto by se také měl náležitě vzdělávat v mravech, pobožnosti a vědám.¹²⁴ Tyto tři věci jsou navzájem propojené a není dokonalým člověkem ten, kdo mnoho zná, ale něco jiného mu naopak chybí – například dobré mravy či zbožnost. Každý by měl být schopen naplnit své lidské poslání a být zároveň prospěšný lidské společnosti.¹²⁵

Navíc dává Komenský důraz na praktičnost základního vzdělání, protože ve školách v jeho době bylo velmi málo reálné výuky. Žádný vědní obor by neměl ztrácet kontakt s reálným a praktickým životem. Uvádí, že učenci jsou velmi často v praktickém životě zcela ztraceni.¹²⁶ Vzdělání by se tedy mělo soustředit na běžné, praktické věci, se kterými se pak mládež setkává ve skutečném životě. Pak se lidé budou umět lépe rozhodovat a budou moci si o všem vytvořit vlastní názor. Každý by měl navíc vědět to, co potřebuje k provozování své profese. Komenský v tomto určitě narážel na poměry, které panovaly v jeho době, kdy se učební látka memorovala, ale smysl a užitek z ní většinou unikal.

---

¹²⁴ Například: KOMENSKÝ, J. A. Didaktika. In: KOMENSKÝ, J. A. *Didaktické spisy: (výbor)*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1954, s. 55.

¹²⁵ KOPECKÝ, J.; J. KYRÁŠEK a J. PATOČKA. *Jan Amos Komenský: Nástin života a díla*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 142-143.

¹²⁶ KOMENSKÝ, J. A. Předehra pansofie. In: KOMENSKÝ, J. A. *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*. Praha : Academia, 2010, s. 41.

3.2.9 Nutnost vychovávat mládež hned od začátku

Komenský si uvědomuje, jak je důležité začít s výchovou u dětí co nejdříve. V *Pampaedii* přirovnává dětství k jaru života, kdy musíme „... dobře připravit políčko ducha.“¹²⁷ Upozorňuje také na sílu zvyku a že bychom tedy měli dbát na to, aby si mládež přivykla jen dobrým věcem. V opačném případě se pak takto navyklé vady dají velice špatně odstranit. Pokud mládež nebude vychovávána, pak se začne vychovávat sama a může do sebe nasát spoustu zlého a nepravdivého vědění. Na obnově světa se musí začít pracovat hned od začátku, nelze to nijak odkládat. Navíc člověk je tvor pomíjivý a nikdy nemůže vědět, kdy přijde jeho konec a jelikož je výchova cestou ke spáse, nemá se s ní otálet.¹²⁸

Není ani třeba čekat až se výchovy dítěte ujme učitel či jiná pověřená osoba.¹²⁹ Naopak, od rodičů je velmi nerozumné, když bláhově svěří výchovu svých dětí cizí osobě. Je kladen důraz na výchovu v rodině hned, jak dítě přijde na svět. Ve svém spise *Informatorium školy mateřské* poskytuje Komenský rady především matkám, jak by měly správně vést své děti. V tom, že je adresován matkám je skutečně ve své době jedinečný. I v tom, jak civilně, přirozeně a lidsky se Komenský vyjadřuje o výchově v rodině.

Tím pravým a nejvyšším učitelem je Bůh, avšak matka je jeho zastupitelka zde na zemi. Role rodiny totiž není jen v poskytování materiálních věcí, ale i ve správné výchově. Komenský zdůrazňuje, že děti by měly být vedeny hned od začátku k: víře a pobožnosti, k mravům a ctnostem a k jazykům a dalším lidským vědomostem.¹³⁰

---

¹²⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. 3. Praha : Svoboda, 1992, s. 80.

¹²⁸ Tamtéž, s. 82.

¹²⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Didaktické spisy: (výbor)*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1954, s. 311.

¹³⁰ Tamtéž, s. 307-308.

3.3 Jan Amos Komenský a tolerance

3.3.1 Vševýchova jako cesta k toleranci

V předchozí kapitole o výchově byly nastíněny snahy o prosvětlení všech lidí univerzálním světlem moudrosti, které by je vyvedlo ze tmy a bloudění. Nyní se budu snažit ukázat, jak by tento nový stav lidstva napomohl ke zlepšení tolerance mezi nimi.

Pokud by se dařilo prosazovat nápravné vzdělávací snahy, které Komenský navrhoval, pak by stále více a více lidí dokázalo odlišit, co je pravdivé a dobré. Komenský věří, že v lidské přirozenosti je následovat světlo a ne tmu. Již malé dítě má tendenci se točit za světlem.¹³¹

Všem lidem jsou společné určité vrozené představy,¹³² které máme v sobě. Můžeme se od sebe lišit původem či vírou, ale některé věci jsou nám společné. Je to například naše představa o dobru či pravdě. Toto zjištění dodává Komenskému sílu a naději. S těmito názory se mohl Komenský seznámit u reformátora Melanchtona či Alsteada. Myšlenka vrozených lidských představ je však ještě starší, skrze Cicerona se totiž tato myšlenka dostala do reformace.¹³³

„Stačí jen, aby rozžaté univerzální světlo nebylo postaveno pod kbelec, ale na svícen, aby v domě světa volně rozšiřovalo paprsky a svou silou obracelo k sobě oči všech lidí.“¹³⁴ Pokud by tedy lidé věděli, co je dobré, pak by již přirozeně nechtěli páchat zlo.¹³⁵ Pokud budou všichni docházet k pravdivému poznání, pak zmizí i důvody k rozepřím, které se velmi často vedou právě o pravdivost věcí. Lidé už nebudou mít o co se přít a proč proti sobě bojovat. I z dnešního pohledu se nám to může jevit jako neuskutečnitelný úkol. I velmi mnoho lidí v Komenského době

---

¹³¹ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*. Přel. J. Kopecký. Praha : Mladá fronta, 1992, s. 117.

¹³² V tomto bodě by se Komenský jistě dostal do sporu s Lockem. Locke totiž popírá existenci všech vrozených idejí a to i mravních idejí.

¹³³ ČAPKOVÁ, D. Úvod. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. 1. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1992, s. 21.

¹³⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*. Přel. J. Kopecký. Praha : Mladá fronta, 1992, s. 117.

¹³⁵ Pro Sokrata i Platona bylo rovněž dobro otázkou správného poznání věcí.

bralo jeho názory za utopistické a příliš velkolepé. O to více obdivuhodná je Komenského víra v tento úkol.

Důsledkem nápravných snah by všichni lidé měli dojít k přesvědčení: „...že blaho jednotlivců (i jeho samého) závisí na společném blahu všech.“¹³⁶ Každý by si pak byl vědom svého místa ve světě, směřoval by ke spáse a staral se o blaho své i ostatních. Vlivem těchto snah by se lidé opětovně sjednotili pod jednotícím závojem křesťanství a již by neměli proč proti sobě bojovat, protože by plnili vůli Boží a směřovali ke stejnému cíli.

V následujících kapitolách se soustředím na tři témata, která se vztahují k tématu tolerance a která zapadají do důsledků všennápravných snah.

3.3.2 Tolerance všech lidí bez rozdílu

Již jsem mluvila o tom, že všichni lidé by měli být vyučováni všemu. Tento požadavek se nevztahuje pouze na děti a mládež. Výchova totiž probíhá celý život a nikdy nekončí. V části *Pampaedie v Obecné poradě o nápravě věcí lidských* uvádí Komenský stupně lidské školy, které nás provázejí životem. Je to například i škola zrození či stáří a smrti.

O škole stáří například Komenský říká: „Škola stáří obsahující vrchol lidské moudrosti, o šťastném dosažení mezníku smrtelného života a o šťastném vkročení do života nesmrtelného, čili *výtěžku života*.“¹³⁷ Komenského náhled na staré lidi a jejich nevyjímání z výchovy jistě přispívá i k jejich většímu respektu a toleranci.

Komenského univerzální snahy o nápravu by postrádaly smysl, kdyby se světlu moudrosti dostávalo pouze některým. Na mnoha místech zdůrazňuje, že pokud nebudou vzděláni i prostí lidé, tak nic nepředají ani svým dětem a lidstvo se nijak nepohne směrem kupředu.

Všichni lidé jsou lidskými bytostmi, a proto by také nikdo neměl být z výchovy vynechán pro své pohlaví či postavení. To, že si jsou před Bohem všichni rovni je myšlenka, která se v českých zemích ujala už v době husitské a

---

¹³⁶ Tamtéž, s. 141.

¹³⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. 3. Praha : Svoboda, 1992, s. 135.

poskytovala tak prostor i pro vzdělávání všech.¹³⁸ Tento požadavek, aby měli všichni lidé stejný přístup ke vzdělání, se nám již v dnešní době může zdát samozřejmý a nikterak zvláštní. Uvědomíme-li si však, že tento požadavek vznáší vzdělanec ze 17. století, pak jistě vzroste náš obdiv k jeho osvícenému přístupu. Zvláště potom i tehdy, když zvážíme, že ani v dnešní době není všude na světě tato rovnoprávnost zaručena.

Komenský nenachází důvod, proč by se například ženy neměly učit moudrosti stejně jako muži. Ženám není upíráno právo na vzdělání z jednoduchého důvodu: ženy jsou také lidmi, jsou stvořené Bohem a směřují také k tomu stejnému cíli jako všechny lidské bytosti. Není zde ani žádného rozdílu, co se týče rozumových vlastností a předpokladů k učení. Naopak, dodává Komenský, jsou ženy: „...ba dokonce vtipu jemností často nad nás poctěné“¹³⁹. Přesto však Komenský dává přednost odděleným školám a tomu, aby chlapce vychovávali muži a dívky ženy.¹⁴⁰

Hůl není lámána ani nad žáky, kteří nepatří mezi ty nejnadanější. I těm se má poskytnout alespoň nějaké vzdělání. Pro Komenského jsou rozdílnosti v povaze a nadání jen odchylkami od přirozené harmonie. V rámci výchovy by se pak vychovatelé měli snažit udržovat tyto rozdílné povahy, co nejvíce středu. To znamená, že by se měl volit takový přístup, který by nezanedbával žáky velmi nadané, ale zároveň by nepřetěžoval ty méně zdatné.¹⁴¹

Středověké školství nemělo ve zvyku přistupovat k žákům individuálně. Šetrný přístup k jednotlivým žákům nebyl rozšířen a žáci, kteří z nejrůznějších důvodů nezvládali tempo, byli za své chybování trestáni. Takový přístup není podle našeho dnešního názoru správný a myslel si to už i Komenský. I žáci handicapovaní by neměli být odsouváni. Komenského tolerance druhých i pro jejich nedostatky, je doopravdy hodna obdivu.

---

¹³⁸ ČAPKOVÁ, D. Úvod. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. 1. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1992, s. 17.

¹³⁹ KOMENSKÝ, J. A. Didaktika. In: KOMENSKÝ, J. A. *Didaktické spisy: (výbor)*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1954, s. 56.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 164.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 71.

3.3.3 Tolerance ostatních národů a náboženství

Komenského snahy o obrodu lidstva nejsou limitované pouze na tehdejší křesťanský svět, ale vztahují se na všechny národy vůbec. Bůh stvořil všechny lidi k obrazu svému a jednotné. Naší chybou pak došlo ke spletení jazyků a k rozdělení lidí na mnoho kmenů a národů. Všechny lidské bytosti jsou však stále součástí oněch vyšších plánů, vyjádřených dříve. Tak to například vyznívá z počáteční věty *Panglottie*, kde Komenský mluví o ostatních národech jako o přátelích. Komenský věřil, že na konci věků zazáří nad všemi lidmi to největší světlo a všechny národy se spojí v jediný. Již nyní je však potřebná i aktivní účast moudrých lidí, kteří by se snažili šířit univerzální světlo dalším národům.¹⁴² Pokud by se totiž cesta univerzálního světla omezovala jen na vybranou skupinu lidí, pak by jsme jí těžko mohli říkat univerzální.

Taková cesta by byla pouze další z řady odboček, jež by rozdělovala lidi a takových již bylo dost. Obzvlášť ve své době si všímá, že se stále objevují další a další skupiny věřících, kteří o sobě tvrdí, že právě oni jsou ti reformovaní a správní.¹⁴³ Právě toto dělení na sekty a názorové proudy Komenský zvlášť kritizuje: „Dejme tomu, že nějaká sekta usiluje o společnou pravdu a dobro, přesto tím, nepečuje o společné blaho, protože z účastenství na pravdě a dobru jsou jiní vylučováni.“¹⁴⁴ Onen pojem společného dobra je pak důležitým faktorem při posuzování všech našich snah. Pokud se má totiž lidstvo prosvítit univerzálním světlem moudrosti, pak se nutně musí znovu sjednotit a vrátit se zpět ke své původní jednotě, protože rozdělování s sebou přináší jen zmatek a tmu nevědomosti. Toto všechno zapadá do Komenského názoru o harmonickém světě. K znovunalezení této harmonie se nelze stále více vydělovat, ale naopak se musíme spojovat pro dobrou věc.

Pokud bylo řečeno, že na konci světa se všechny národy sjednotí, pak to zajisté bude sjednocení pod společnou střechou křesťanství. Komenský navrhoval zřízení tzv. svaté konzistoře, jež by byla sdružením všech názorových proudů a sekt

---

¹⁴² KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*. Přel. J. Kopecký. Praha : Mladá fronta, 1992, s. 212-213.

¹⁴³ KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. 3. Praha : Svoboda, 1992, s. 259.

¹⁴⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*. Přel. J. Kopecký. Praha : Mladá fronta, 1992, s. 51.

uvnitř křesťanství. Takový počin by pomohl sjednotit křesťany, kteří vedou malicherné války a nesoustředí se tak na důležité věci.¹⁴⁵

Komenský byl hluboce a upřímně věřící člověk. Jeho víra nebyla povrchní či předstíraná. To, že je právě křesťanství tou jedinou pravou cestou, je pro Komenského neotřesitelným faktem a zároveň velikou nadějí. Z křesťanství také vyplývá valná většina jeho učení a porozumění světu. Komenský říká: „Nám křesťanům, nikomu jinému, jistě přísluší, abychom hlásali pansofii: vždyt' mimo křesťanství žádná není a nemůže být.“¹⁴⁶ Křesťané jako jediní ví, protože se řídí Božím světlem, ostatní se řídí hlavně sami sebou a nemají žádné podobné vodítko. Již bylo řečeno, že jedině Bůh může rozsvítit ono největší světlo na konci věků, protože on rozsvítil i světlo první. Moudrost bez Boha vlastně nemá žádný smysl, protože skrze Boha a zjevené knihy můžeme jedině docházet pravému poznání. Poznáváním tohoto světa, sami sebe a Písma se vzděláváme pro věčnost a poznáváme tím Boha, který to vše stvořil. Proto také bude potřeba sjednotit lidi pod univerzálním křesťanstvím.¹⁴⁷

Komenský vše chápe v rámci tohoto univerzálního křesťanství. Benjamin Kuras namítá, že to však neznamená, že bychom měli na Komenského nahlížet jako na netolerantního člověka, který snad nepřímo přispěl k antisemitismu 20. století.¹⁴⁸ Komenský hovoří o Židech na příklad v *Labyrintu světa a ráje srdce*, ve kterém však satiricky komentuje i jiné skupiny a jejich absurdity. I vážnější Komenského kritika se odehrává pouze na poli teologickém či filosofickém. Jeho kritika není založena na rasovém či etnickém původu.¹⁴⁹

Aby se univerzální moudrost dostala ke všem národům, pak je nutné začít nejprve s nápravou sebe samotného a poté svých nejbližších a teprve pak se může

---

¹⁴⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. 3. Praha : Svoboda, 1992, s. 360-365.

¹⁴⁶ KOMENSKÝ, J. A. Předehra pansofie. In: KOMENSKÝ, J. A. *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*. Praha : Academia, 2010, s. 101.

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ Kuras uvádí konkrétní příklad dopisu jednoho francouzského akademika. KURAS, B. *Slepování střepů: Komenského návrat*. Praha : Wald Press, 2006, s. 19-20.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 19-24.

světlo šířit dál k těm vzdálenějším a nejvzdálenějším.¹⁵⁰ Vše podle postupného plánu.

Komenský se zabýval také tím, jak předat poznatky lidem, kteří nemluví našim jazykem. Ideální cestou by bylo prosazení univerzálního jazyka.¹⁵¹ To by byl i symbolický návrat zpátky k původní jednotě lidstva, než došlo k zmatení jazyků. Jak ale takový spojující jazyk najít? Pokud by se mělo vybírat z již existujících jazyků, tak by to přineslo další rozkoly a dohadování o tom, jaký jazyk by to měl být. Komenský postupně zavrhuje hebrejštinu, řečtinu i latinu.¹⁵² Lepší by tedy bylo vytvoření úplně nového jazyka, který by byl dokonalý, pravidelný, úplný a jasný.¹⁵³

Tyto snahy jsou však během na dlouhou trať a proto bude nejprve nutné, aby se šířitelé světla naučili místním jazykům nebo aby se posílali místní chlapci na výuku jazyka a pak se sami stali jeho šířiteli u sebe doma. Navrhuje také, aby se použily jazyky obecnější, které v daném regionu přijímá největší počet lidí.¹⁵⁴

Komenský však zdůrazňuje, že to, že je někdo jiného vyznání, neznamená, že by neměl být jeho názor vyslyšen. V předmluvě *Panglottie* vyzývá cizí národy ať se podělí, mají-li něco podobného či dokonce lepšího, než je Komenského plán.¹⁵⁵ To je v době silné náboženské nesnášenlivosti velmi odvážná myšlenka. Komenský se dokázal přenést nad odlišnostmi víry, pokud byl v sázce společný lidský cíl. Výstupem Komenského univerzálních snah by měla být univerzální moudrost, o kterou by se dělilo celé lidstvo. Z toho důvodu by se neměly opomíjet názory nikoho, kdo má co říct, jen proto, že není křesťan.

Křesťané se sice těší jistého výsostného postavení, neboť se jim dostalo božího zjevení, avšak Bůh rozházel kousky světla moudrosti různým lidem

---

¹⁵⁰ KOMENSKÝ, J. A. Didaktika. In: KOMENSKÝ, J. A. *Didaktické spisy: (výbor)*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1954, s. 214.

¹⁵¹ V Komenského době byla hlavním jazykem vzdělavců latina. V dnešní době by jsme za téměř univerzální jazyk mohli označit angličtinu. Opravdu se díky tomu lépe sdílí znalosti, zrychlila se komunikace a spolupráce mezi národy. Vzpomeňme také na uměle vytvořený jazyk esperanto, který se ovšem příliš neuchytil.

¹⁵² Z toho důvodu, že si Komenský uvědomuje nesnadnost vzniku nového jazyka, připouští, že pokud by se nenašel či nestvořil lepší jazyk, postačí latina. KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. 3. Praha : Svoboda, 1992, s. 214.

¹⁵³ Tamtéž, s. 193.

¹⁵⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*. Přel. J. Kopecký. Praha : Mladá fronta, 1992, s. 215-216.

¹⁵⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. 3. Praha : Svoboda, 1992, s. 169.

v různých národech a v různých dobách. „... nikým se tedy nemá opovrhovat.“¹⁵⁶ Vzhledem k tomu Komenský ani úplně nezavrhuje antické autory, ačkoliv opačný názor dlouho převažoval i mezi znalci Komenského.¹⁵⁷

3.3.4 Násilí

Z univerzálních snah vyplývá, že v případě úspěšné obrody pomalu vymizí z lidské společnosti svár, sektářství a i násilí. Komenský říká, že i v tomto požehnaném věku budou národům vládnout králové: „Ale nebudou šelmami, které trhají a požírají jiné ...“¹⁵⁸. Až se podaří odstranit příčiny konfliktů a nenávisti, pak teprve zavládne na světě mír a plodná spolupráce.

O násilí mluví Komenský velmi často vzhledem k výchově a vzdělávání mládeže. Mluví o nebezpečném vlivu špatného prostředí, které školy vytvářejí, na nabývání moudrosti. Kritizuje školy pro jejich časté využívání fyzických trestů. Upozorňuje na to, že hledání moudrosti by nám mělo být potěšením a že si ho díky nepřiměřenému postupu škol zošklivujeme. To vede samozřejmě k tomu, že i ti vybraní jedinci, kterým bylo umožněno vzdělávání, prchají od moudrosti a straní se ji. Učení by se pro žáky mělo stát spíše hrou, kde by učitel rozumnou metodou vytvářel laskavé ovzduší. Škola by měla přestat být místem strachu.¹⁵⁹

Tresty by se neměly ukládat za věci, které se týkají učení, protože na tom mnohdy nejvíce nese vinu sám učitel. Tresty by se však měly ukládat spíše za kázeňské prohřešky. O kázni Komenský říká, že „... škola bez kázně, mlýn bez vody.“¹⁶⁰

Některé kázeňské prohřešky se dají vyřešit mírně, některé vyžadují tvrdší postih na příklad za chování proti náboženství, za vzpírání se příkazu učitele či za pýchu a záměrnou zahálčivost. Tvrdšími tresty však nejsou myšleny hned tresty

---

¹⁵⁶ KOMENSKÝ, J. A. Předehra pansofie. In: KOMENSKÝ, J. A. *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*. Praha : Academia, 2010, s. 72.

¹⁵⁷ NOVÁKOVÁ, J. *Čtvrt století nad Komenským*. Praha : Kalich, 1990, s. 198.

¹⁵⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*. Přel. J. Kopecký. Praha : Mladá fronta, 1992, s. 195.

¹⁵⁹ KOMENSKÝ, J. A. Předehra pansofie. In: KOMENSKÝ, J. A. *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*. Praha : Academia, 2010, s. 48.

¹⁶⁰ KOMENSKÝ, J. A. Didaktika. In: KOMENSKÝ, J. A. *Didaktické spisy: (výbor)*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1954, s. 161.

kdo ví jak násilně. Pokud je někdo obzvláště vzpurný a nestačilo mu slovní potrestání, pak se musí přejít k fyzickým trestům. Ty by však vždy měly být mírné a měly by hlavně žáka za jeho nekázeň zahanbit, než mu způsobit bolest. Je také nutné používat tohoto trestu zřídka, aby neztratil svojí účinnost.¹⁶¹

Komenský mluví i o tom, že se musíme vyhýbat násilí k věcem. To může znít trochu nejasně, ale násilí vůči věcem se dopouštíme například tehdy, když si jich nevšímáme, nebo když na ně pohlížíme cizíma očima a ne svýma. Tato naše ignorace, toto násilí páchané na věcech, je pak zdrojem mnoha problémů a je potřeba ho odstranit, pokud chceme reformovat lidstvo.¹⁶²

Velmi známým Komenského citátem je: „Omnia sponte fluent, absit violentia rebus.“¹⁶³ Je možné ho přeložit jako: „Všechno ať volně plyne, ať od věcí odstoupí násilí.“¹⁶⁴ Výrok směřuje k tomu, že by mělo být zabráněno útlaku, nátlaku a násilí. Měli bychom s věcmi zacházet pouze v rámci jejich přirozenosti a neměli bychom se snažit je nějak násilně ničit, přetvářet či utvářet. Na tom je založena Komenského otevřenost a tolerance, která je ve shodě s jeho harmonickým nahlížením na svět.¹⁶⁵

---

¹⁶¹ Tamtéž, s. 162-163.

¹⁶² KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. 3. Praha : Svoboda, 1992, s. 317.

¹⁶³ Citát je uveden na titulní straně souhrnného díla *Opera didactica omnia* vydaného v Amsterdamu. FLOSS, P. *Poselství J. A. Komenského současné Evropě*. Brno : Soliton, 2005, s. 11.

¹⁶⁴ Tamtéž.

¹⁶⁵ HABL, J. *Chvála pedagogického umění: Poznámka ke komeniologickému výročí* [online]. 2010, [cit. 2013-06-25]. s. 4. Dostupný z:

http://www.ped.muni.cz/pedor/archiv/2010/PedOr_10_4_uvodnik.pdf

4. John Locke

4.1 John Locke a výchova

4.1.1 Lockovo pedagogické dílo

John Locke (1632-1704) je právem považován za významného filosofa, politologa, lékaře i ekonoma 17. století, který svým dílem významně ovlivnil osvícenství. Mnoho lidí si vybaví hlavně jeho práce a myšlenky z oblasti filosofie a teorie státu. Velmi známé je Lockovo pojetí společenské smlouvy, vyjádřené hlavně v jeho spise *Druhé pojednání o vládě*. Výsledky Lockova bádání na poli lidského chápání a poznání zná, jak si troufám tvrdit, již podstatně menší část lidí. Lockovo pedagogické dílo, kterému se v této části budu věnovat, se nachází ještě více na okraji zájmu odborné i laické veřejnosti.¹⁶⁶

Na první pohled by se mohlo zdát, že jsou od sebe Lockova nejznámější díla oddělena a že spolu netvoří žádný ucelenější celek. Při podrobnějším zkoumání se však dá zjistit, že se jednotlivá díla prostupují, jak se budu snažit ukázat později na několika příkladech.¹⁶⁷

Lockovy pedagogické názory jsou obsaženy hlavně ve spise *O výchově*. Ze samotného spisu se dozvídáme, že vznikl na základě korespondence s přítelem Edvardem Clarkem, v nichž mu Locke radí s výchovou syna.¹⁶⁸ Tato skutečnost je při posuzování Lockova výchovného díla velmi důležitá, neboť se v ní obsažené rady týkaly výchovy „mladého gentlemana“¹⁶⁹.

To, že Locke mluví o výchově gentlemana také odráží situaci, ve které se nacházelo školství v Anglii v 17. století. Vzdělání bylo nejvíc přístupné dětem z vyšších tříd. Ty mohli navštěvovat soukromou školu či mít domácího učitele a později jít studovat na střední školu latinskou a pak na univerzitu. Pro chudší třídy

---

¹⁶⁶ SINGULE, F. Úvodní studie. In: LOCKE, J. *O výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 5.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 42.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 51.

¹⁶⁹ LOCKE, J. *O výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 80.

obyvatel existovaly školy písařské a charitativní, ačkoliv nejvíc často se pouze vyučili některému řemeslu.¹⁷⁰

Mezi další díla, v nichž se Locke dotýká výchovy, patří jeho poznámky ohledně výchovy, které nebyly určeny k publikaci. K té nicméně stejně došlo v roce 1829 Lordem Kingem, který je zahrnul do stati *O studiu* ve svém díle *Lockův životopis*.¹⁷¹ K dalším takovým menším pracím můžeme připočítat i *Rady pro vedení mladého gentlemana* z roku 1697. Z hlediska pedagogiky je velmi zajímavý spis *Prvky přírodní filosofie*, ve kterém se Locke pokouší vysvětlit novou Newtonovu filosofii dětem.¹⁷²

4.1.2 Vztah mezi rodičem a dítětem

Problematice tohoto primárního vztahu mezi rodiči a dětmi se Locke věnuje již ve *Dvou pojednáních o vládě*. V Prvním pojednání o vládě totiž kriticky reaguje na dílo *Patriarcha* od Roberta Filmera, který patřil k největším zastáncům absolutní monarchie. Locke zde nejprve vyvrací Filmerovy argumenty na podporu absolutního monarchy a ve Druhém pojednání o vládě pak vykládá svoje vlastní pojetí teorie státu a moci.

Monarchův nárok na neomezenou, absolutní moc dokládá Filmer tzv. otcovskou autoritou, která byla započata Adamem a od té doby se přenáší z vladaře na vladaře.¹⁷³ Otcovská autorita dává nositeli neomezená práva nad svými dětmi, respektive poddanými. Tento argument, který dává monarchovi přirozený nárok na moc, Locke vyvrací a vysvětluje zároveň svůj vlastní pohled na roli otce a matky.

Locke upozorňuje na to, že již samotný termín otcovská autorita je zavádějící, protože zcela opomíjí nezanedbatelný podíl matky. Přisouzení autority pouze jednomu z rodičů však pro obhájce absolutismu mělo své opodstatnění. Těžko by

---

¹⁷⁰ SINGULE, F. Úvodní studie. In: LOCKE, J. *O výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 18-19.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 53.

¹⁷² Konkrétně se mělo jednat o 12letého syna svých hostitelů F. C. Mashama a se spisem mu měl pomáhat právě I. Newton, se kterým udržoval přátelství. Tamtéž, s. 39.

¹⁷³ LOCKE, J. *Dvě pojednání o vládě*, Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1965, s. 42.

totiž filosofové mohli použít tento argument (jeden z hlavních), kdyby se týkal hned dvou přirozených vládců. Svůj pohled dokládá Locke i úryvky z Bible, která hovoří o nutnosti úcty k oběma rodičům. Locke pak již mluví spíše o rodičovské moci, protože oba rodiče mají určitou moc nad svými dětmi.¹⁷⁴

Tato rodičovská moc však zdaleka není mocí absolutní tak, jak ji vykládal Filmer. Hlavní moc, kterou rodiče nad svými dětmi mají vychází z přirozené nevyspělosti dětí s jakou přicházejí na tento svět. Svoboda je pro Locka propojená s rozumem a s podřízeností zákonu rozumu. Děti se však pod tuto podřízenost rozumu nerodí automaticky, ale musí k ní dojít vývojem. Z toho důvodu nejsou svobodné hned a v plném rozsahu, ale jsou pod nadvládou rodičů. Pod touto rodičovskou mocí zůstanou do té doby, než budou schopny používat svůj vlastní rozum. Do té doby je povinností rodičů je vést, vychovávat je a pečovat o ně. Rodičovská autorita je zde tedy jen dočasně a pro dobro dětí, které se ještě nemohou rozhodovat vlastním rozumem.¹⁷⁵

Dítě se musí naučit podřídit cizímu rozumu, aby bylo jednou schopné se podřídit rozumu vlastnímu a aby se nenechalo jen unášet vlastními žádostmi. Proto je také důležité dbát hned od začátku na kázeň, poslušnost a zbytečně děti nerozmazlovat. Je potřeba jim výchovou vštípit správné základy, na kterých pak budou moci stavět.¹⁷⁶

Přísnost výchovy by se však měla postupně uvolňovat, společně s tím, jak dítě nabírá stále více vlastního rozumu. Když dítě dospěje, tak se tato prvotní přísnost změní v lásku a přátelství.¹⁷⁷ Stojí za zmínku, že podle dochovaných informací, se Locke velmi inspiroval svým vlastním otcem, který byl během jeho dětství přísný, ale se kterým měl později velmi přátelský vztah.¹⁷⁸

Locke také upozorňuje na to, že se s dětmi musí zacházet jako s „rozumnými bytostmi“,¹⁷⁹ neboť to děti vycítí, mají to rády a podporuje to jejich přirozenou hrdost, s níž se pak dá dále pracovat. Otec by také měl synovi projevovat svou

---

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 163-164.

¹⁷⁵ LOCKE, J. *O výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 96.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 100-101.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 101.

¹⁷⁸ SINGULE, F. Úvodní studie. In: LOCKE, J. *O výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 55.

¹⁷⁹ LOCKE, J. *O výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 106.

důvěru, zajímat se o jeho názory a respektovat je.¹⁸⁰ Jen tak docílí toho, že i jeho syn mu bude důvěřovat a bude se mu svěřovat. Stejně tak, pokud otec chce, aby mu syn prokazoval úctu, pak musí také on mít úctu k němu a svým chováním mu dávat příklad vhodný k následování.¹⁸¹

Povinností rodičů je tedy vychovávat své děti a pomáhat jim, než samy naplno nabudou rozumové schopnosti. Na druhé straně, je nekončící povinností dětí rodiče ctít.¹⁸²

4.1.3 Cíle a odvětví výchovy

Locke přikládá výchově velmi důležitou roli: „Myslím, že mohu říct, že ze všech lidí, se kterými se setkáváme, devět desetin se stalo tím, čím jsou – dobrými nebo špatnými, prospěšnými nebo neužitečnými – svou výchovou.“¹⁸³

Cílem výchovy je dát dětem dobré základy, naučit je ovládat své žádosti¹⁸⁴ a umět se podříditi rozumu. Je tedy nutné je začít vychovávat hned od samého začátku dokud jsou tvárné a poddajné. „Velkou chybou, kterou jsem pozoroval u některých lidí při výchově dětí, bylo, že jí nevěnovali dost péče v pravý čas. Že duch nebyl podřizován kázni a podrobován rozumu hned zpočátku, kdy je nejcitlivější a dá se nejsnáze ovlivnit.“¹⁸⁵

Lockovo pojetí výchovy může být rozděleno do pěti nejhlavnějších podob: mravní výchova, výchova k prozíravosti, tělesná výchova, rozumová výchova a pracovní výchova.¹⁸⁶

Locke podceňuje estetickou výchovu, na což mohl mít vliv jeho puritánský původ a výchova. Zmiňuje se o tanci, o kterém říká: „Tanec dodává chlapcům nejen ladné

---

¹⁸⁰ Mluví se zde, ale i na jiných místech práce, o vztahu otce a syna, ačkoliv bylo vyloženo, že Locke respektoval oba rodiče. Výchovný spis byl však psán převážně jako rady pro otce.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 121.

¹⁸² LOCKE, J. *Dvě pojednání o vládě*, Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1965, s. 171.

¹⁸³ LOCKE, J. *O výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 78.

¹⁸⁴ V Lockově důrazu na potlačování vlastních žádostí, na skromnost a umírněnost můžeme vidět vliv puritánské výchovy a smýšlení.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 95.

¹⁸⁶ Toto rozdělení výchovy je provedeno pro potřeby této práce dle toho, jak se těmito jednotlivými aspekty Locke věnuje ve svém díle *O výchově*, aniž by sám takové přímé rozdělení uváděl.

pohyby, ale především mužné vystupování a náležitou sebedůvěru.¹⁸⁷ Naopak hudební výchovu, která je jistě spojena s tancem, pokládá až na poslední místo. Stejně tak odsuzuje skládání veršů, do kterého je zbytečné nutit ty, kteří na to nemají talent. A pokud k tomu někdo přece jenom talent má, tak to určitě není schopnost, kterou by v něm měl někdo povzbuzovat. Pro Locka nejspíš byla estetická výchova málo užitečná pro život a tím spíš pro život gentlemana.¹⁸⁸

4.1.3.1 Mravní výchova

Locke klade velký důraz na mravní výchovu, kterou klade i před výchovu ve smyslu pouhého nasávání vědomostí. Zdůrazňuje, že by se rodiče a vychovatelé měli soustředit hlavně na to, aby z dítěte vychovali člověka, jemuž nechybí „ušlechtilost mysli“¹⁸⁹. Měli by vychovat člověka, který bude ctít své rodiče, vychovatele a vůbec všechny ostatní lidi. Rodiče by také měli dětem vnuknout víru a lásku v Boha, která je základem vší ušlechtilosti. Dále by je měli učit lásce k pravdě a upřímnosti a děti by měly umět poslouchat svůj rozum a přemýšlet o svém jednání.¹⁹⁰

Ve svém *Eseji o lidském chápání* Locke popřel existenci vrozených idejí a to i idejí mravních, čímž se lišil například od Descarta a jeho pojetí vrozených idejí. Dítě se podle Locka rodí jako nepopsaný papír, jako tabula rasa, a je velmi náchylné k tomu, co se k němu dostane jako první. Proto je tak velmi důležité, aby se s výchovou začalo brzy a aby byly mravní základy dětem vštěpovány rodiči či vychovateli, neboť v sobě žádné vrozené mravní principy, na které by se mohly spolehnout, nemají. V odmítání vrozených idejí je základ toho, proč si Locke výchovy tolik cení.¹⁹¹

Důležitost těchto prvotních myšlenek, které si osvojíme, dokládá Locke na tom, jak je pak později složité tyto myšlenky podrobit kritickému zkoumání. Jsou nám většinou sděleny rodiči či vychovateli, ale protože se sami nemůžeme

---

¹⁸⁷ LOCKE, J. *O výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 208.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 193, 208, 209

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 114.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 168 -171.

¹⁹¹ LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*. Praha : OIKOYMENH, 2012, s. 51-72.

rozpomenout na jejich původ, pokládáme je za neomylné pravdy, které je nemyslitelné zpochybňovat. Tyto myšlenky se mohou týkat nejen mravů, ale i náboženství či zvyklostí určité země.¹⁹² Z tohoto důvodu také Locke varuje před nebezpečím strašení dětí strašidly a duchy, neboť pak pro ně bude těžké se těchto představ zbavit.¹⁹³

4.1.3.2 Výchova k prozíravosti

Další důraz ve výchově klade Locke na poznání světa kolem nás. Dobře vychovaný gentleman by měl být schopen posuzovat lidi, umět s nimi komunikovat, rozumět svému okolí a umět se v něm orientovat. Tyto schopnosti jsou důležitější než výborná znalost jednoho vědního oboru. Ke studiu se člověk může vrátit i později a zdokonalovat se v něm po celý svůj život, ale prozíravost a dobré mravy je nejlepší pochytit v mládí. Znalost světa také může mladému muži posloužit jako ochrana před nástrahami, které na něj venku čekají.¹⁹⁴ Jako vhodný prostředek k prohloubení znalostí o světě, může dobře posloužit cestování. Je však nutné dobře načasovat, kdy je nejlepší chlapce do světa poslat, a zda samotného či ještě s učitelem. Jako nejlepší dvě možnosti uvádí Locke buď dobu, kdy chlapec ještě plně spadá pod pravomoc vychovatele a nebo naopak navrhuje počkat několik let a vyslat ho do světa samotného, ale již lépe poučeného.¹⁹⁵

U tohoto tématu můžeme také zmínit Lockovo varování před tím, aby se v dětech nevypěstovala přetvářka. Také upozorňuje na přehnané nároky rodičů ohledně chování dětí ve společnosti. Rodiče své děti neúměrně zatěžují nejrůznějšími společenskými pravidly a trestají je za jejich porušení. Locke naopak navrhuje, aby se těmto věcem učilo spíše příkladem než pravidly, které si děti stejně nejsou schopny všechny zapamatovat.¹⁹⁶

---

¹⁹² Tamtéž, s. 69.

¹⁹³ LOCKE, J. *O výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 169.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 136-137.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 215.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 110-116.

4.1.3.3 Tělesná výchova

Ve výčtu toho, o čem se Locke zmiňuje ve spojitosti se správnou výchovou, nesmíme zapomenout na výchovu tělesnou.¹⁹⁷ Locke vystudoval medicínu a proto mu byla zřejmá důležitost tělesné výchovy. Vždyť již na samém začátku svého díla *O výchově* praví: „Zdravý duch ve zdravém těle to je stručné a výstižné vyjádření podstaty štěstí na tomto světě.“¹⁹⁸

Některé Lockovy rady se nám dnes zdají jasné a přirozené. Klady pobytu na čerstvém vzduchu by dnes nikoho nenapadlo zpochybňovat. Jiné rady se mohou zdát nepochopitelné např. rada, aby se děti zcela vyhýbaly melounům a jiným druhům ovoce. Některé probírané věci se nám na první pohled mohou zdát dnes již nepotřebné, jako je varování před těsným šněrováním šatů u dívek pro dosažení hezcího tvaru těla.¹⁹⁹ Stačí si ale šněrovačku nahradit třeba za boty na podpatku či za líčidla a hned se situace stane aktuálnější.

Lockův důraz na potřebu střídmosti v jídle a pití, otužilost a zbytečné nerozmazlování dětí, to jsou rady, které jsou dnes možná ještě více aktuálnější než v jeho době.²⁰⁰

4.1.3.4 Rozumová výchova, vyučování a vychovatel

Sám Locke považuje tuto část výchovy za nejméně důležitou. Již bylo ukázáno, že mravní výchova a schopnost orientovat se ve světě je pro člověka důležitější než vědomosti naučené nazpaměť. Locke kritizuje zaběhnuté principy ve vyučování běžné v jeho době, v nichž se memorují celé dlouhé kapitoly učiva pro zlepšování paměti. Takový způsob vyučování v žácích vyvolá jen odpor, nijak je neobohatí a paměť tím stejně nijak nezlepší. Nicméně bez učení se výchova gentlemana

---

¹⁹⁷ Na rozdíl od Locka například Erasmus Rotterdamský tělesnou výchovu velmi podceňoval. ŠTVERÁK, V. *Dějiny pedagogiky: určeno pro posl. fak. pedagog.* Díl 1. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 82.

¹⁹⁸ LOCKE, J. *O výchově.* Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 78.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 78-94.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 87, 93.

neobejde a Locke věnuje celou jednu kapitolu výčtu toho, čemu by se měl mladý gentleman učit a jak.²⁰¹

Locke zdůrazňuje, že je velice důležité, aby se děti vedly k radosti z učení a tím aby jim byly dány dobré studijní návyky pro celý život. Locke říká: „Nepochybuji, že jsou-li nuceny k učení a připoutávány ke knihám ve věku, kterému se každé takové omezení přičítá, nenávidí pak většina z nich knihy a učení po celý svůj další život. Je to jako přesytení, které po sobě zanechá neodstranitelný odpor.“²⁰²

Tomu lze podle Locka předejít tím, že bude učení dobrovolné a příjemné. Děti se od sebe liší a Locke si je toho velmi dobře vědom. Proto radí, aby rodiče a vychovatelé pečlivě sledovali povahu a vlastnosti dětí, aby je uměli správně motivovat a aby jim rozuměli.²⁰³

Z hlediska vyučování preferuje Locke domácí výchovu před společnou výchovou ve škole. Klade také velmi vysoké nároky na osobu vychovatele. Domácí učitel by měl být sám dobře vzdělán a hlavně dobře vychován. Nestačí totiž, aby žákovi předal vědomosti, ale měl by mu být i dobrým mravním příkladem a pomoci mu se orientovat ve světě kolem. Z toho vyplývá, že Locke preferuje vychovatele staršího, který již má určité životní zkušenosti, které může žákovi předat.²⁰⁴

Domácímu učiteli by nemělo být dovoleno bít svého svěřence bez souhlasu a dovolení otce, alespoň tedy ne do té doby, než si otec vychovatele náležitě ověří. Rodiče a celé okolí dítěte by také mělo učiteli projevovat náležitou úctu.²⁰⁵ Těžko můžeme čekat, že si bude žák svého vychovatele vážit, když vidí, že si ho neváží ani jeho nejbližší.²⁰⁶

---

²⁰¹ Tamtéž, s. 178-210.

²⁰² Tamtéž, s. 179.

²⁰³ Tamtéž, s. 144-145.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 130-140.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 130.

²⁰⁶ Můžeme se zamyslet, na kolik je toto logické pravidlo ohledně úcty k učiteli dodržováno dnes. Z vlastní zkušenosti znám případ, kdy se matka v přítomnosti dcery nevybíravě vyjadřuje o dceřině učitelce. Dcera pak přikládá vlastní špatné výsledky neschopnosti své paní učitelky a sama k ní nechová příliš mnoho respektu.

4.1.3.5 Pracovní výchova

Návrh, aby se mladý gentleman naučil v rámci své výchovy nějakému řemeslu, se v Lockově době mohl zdát až šokující. Manuální práce byla nevhodná gentlemana a Locke kritizoval toto opovrhování prací. Locke pocházel z puritánského prostředí, což jeho názory na práci určitě ovlivnilo. Puritáni věřili, že pokud se člověku daří v práci, tak je to znamením od Boha, že ten člověk je požehnaný. Proto také velmi tvrdě pracovali a práci nepodceňovali.²⁰⁷ Této problematice se později věnoval Max Weber ve svém díle *Protestantská etika a duch kapitalismu*.

Puritány můžeme zařadit do skupiny tzv. niterně vedených lidí,²⁰⁸ kteří chápou práci neosobně a kteří se soustřeďují více na výsledek práce, než na to, co ho doprovází okolo, například na lidský faktor. Velmi často jsou sami k sobě velmi kritičtí a mají vysoké nároky. Pracují tvrdě a s velkým nasazením. Niterně řízení lidé následují dlouhodobé cíle.²⁰⁹

Pro Locka je práce nejen prostředek k získání praktické dovednosti, ale i druhem odpočinku, který je mnohem vhodnější, než pouhé polehávání. Člověk nedovede nic nedělat, chce být vždy aktivní a pokud se mladý muž, a dokonce nejen mladý muž, nenaučí vyplňovat svůj volný čas vhodně, je možné, že se začne povalovat po hospodách.²¹⁰

Jak již bylo zmíněno, Locke se ve svých výchovných myšlenkách zabývá výchovou mladého gentlemana. Jedná se tedy v první řadě o muže²¹¹ z určité sociální vrstvy. Během svého působení na pozici komisaře úřadu pro obchod, sepsal svůj návrh na pracovní školy pro chudinské děti.²¹² Představuje zde návrh, aby byly zřizovány školy v každé farnosti, do kterých by povinně docházely místní chudé

---

²⁰⁷ KIZER, K. *Puritans* [online]. [cit. 2013-06-12]. Dostupné z: <http://www3.nd.edu/~rbarger/www7/puritans.html>

²⁰⁸ Druhým typem jsou vnějškově řízení lidé. RIESMAN, D.; GLAZER, N. a DENNEY, R. *Osamělý da: Studie o změnách amerického charakteru*. Praha : Kalich, 2007, s. 157.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 157-160.

²¹⁰ LOCKE, J. *O výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 212-213.

²¹¹ Některé výchovné rady se dají přenést i na dívky, kterými se však Locke nijak podrobněji nezabývá.

²¹² SINGULE, F. Úvodní studie. In: LOCKE, J. *O výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 40.

děti²¹³ od 3-14 let. V těchto institucích by děti dostávaly jídlo výměnou za jejich práci. Jako vhodná práce pro děti bylo doporučeno předení nebo pletení. Taková škola by, dle Locka, přinesla výhody a zisk všem zúčastněným.

Navíc by se na děti působilo i nábožensky, protože by musely povinně navštěvovat nedělní mše. Tím by bylo vychováváni ke zbožnosti, píli a dobrým mravům, což jsou ctnosti, které jim podle Locka mnohdy chybí.²¹⁴

4.1.4 Tresty a odměny

Trestům a odměnám věnuje Locke celé dvě kapitoly ze svého díla *O výchově*. Z toho, co již bylo o jeho pojetí výchovy řečeno, vyplývá, že dobrá výchova se bez kázně neobejde. Rodiče by měli být přísní hned od mala, dokud to dítě snáze přijme a postupně pak sevření přísnosti povolovat.

Locke je však toho názoru, že velmi přísné tresty se často zcela míjí účinkem. Pokud jsou děti neustále nepřiměřeně trestány a ponižovány, pak to nenapravitelně zlomí jejich ducha a z nich vyrostou bytosti nesebevědomé a ustrašené. Jako vůbec nejméně vhodný způsob trestání uvádí bití, které je sice velmi oblíbené, ale neefektivní hned z více důvodů a často nadělá více škody než užítku.²¹⁵ Na druhou stranu uvádí Locke příklad nevhodného chování, které vyžaduje nápravu právě bitím. Jedná se o dětskou „zatvrzelost a neposlušnost“,²¹⁶ kterou je potřeba vyléčit hned, jak taková situace nastane. Děti se musí podříditi vůli rodičů, aby se jednou podřídily svému vlastnímu rozumu a nenechaly se jen unášet touhami. Avšak i v tomto případě, kdy je tělesný trest doporučený, by mělo převládnout zahanbení ze špatného chování nad bolestí z fyzického trestu.²¹⁷

Již zde byl zmíněn pojem zahanbení ve spojitosti s trestem. Zahanbení a čest jsou dvě věci, kterých bychom měli využívat při trestání a odměňování dětí. Stejně

---

²¹³ Locke označoval, že jsou tyto chudé děti „břemenem farnosti“. Proto měl tento návrh ulevit farám a umožnit lepší kontrolu příspěvků, které fary dávaly otcům chudých dětí. LOCKE, J. Návrh pracovních škol. In: LOCKE, J. *O výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 219.

²¹⁴ Tamtéž, s. 220-221.

²¹⁵ LOCKE, J. *O výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 102-103.

²¹⁶ Tamtéž, s. 126.

²¹⁷ Tamtéž.

jako se Locke věnuje nevhodným trestům, věnuje se také nevhodným odměnám. Nakonec dochází k tomu, že ty nejefektivnější prostředky pro ovlivňování dětského chování se skrývají ve chvále a uznání. Jako ta nejlepší odměna slouží dětem pochvala od těch nejbližších a naopak tím nejhorším trestem pro ně bude zahanbení projevené odmítavým chováním rodičů a okolí.²¹⁸ Tím také poroste jejich citlivost k vlastní dobré pověsti a cti.²¹⁹

4.2 John Locke a tolerance

Problému tolerance se John Locke věnuje hlavně ve svých čtyřech dopisech o toleranci. První *Dopis o toleranci* je nejvýznamnější z nich a jsou v něm podané jeho základní myšlenky ohledně tolerance, které pak dále rozvíjel v pozdějších Dopisech. První *Dopis* byl napsán v Holandsku mezi roky 1685-1686 a je adresován příteli Limborchovi. Jak původní název napovídá, *Dopis* byl napsán nejprve latinsky a až později přeložen do angličtiny.²²⁰

Lockovy myšlenky ohledně tolerance (a nejen ty) jsou velmi spjaté s jeho vlastními životními zkušenostmi. Náboženská situace v Anglii 17. století měla daleko k ideálům tolerance. Locke nebyl jediný, kdo se snažil okolnosti své doby nějak pojmout. Na něho samého měl vliv na příklad filosof Hugo Croatius.²²¹ Locke sám pak velmi významně ovlivnil Voltaira.²²²

Mimořádný vliv měl na Johna Locka i jeho přítel lord Anthony Ashley Cooper, později první vévoda z Shaftesbury, u kterého Locke působil jako lékař a vychovatel. Shaftesbury byl velmi dobrým politikem královské opozice a byl i

---

²¹⁸ Locke zde zdůrazňuje důležitost toho, aby rodičům v jejich trestání neházeli klacky pod nohy ostatní členové domácnosti, jako třeba služebnictvo. To má někdy sklon děti konejšit a uplácet, přitom by jim i oni měli dát na vědomí, že se nezachovaly dobře. Tamtéž, s. 107.

²¹⁹ Kárání dětí by mělo vždy probíhat v soukromí, protože v opačném případě by je to vystavovalo až přílišné hanbě a měly by pocít, že za nic nestojí. Na druhou stranu pochvala by se jim měla dávat najevo veřejně, což jen zvýší její účinek. Tamtéž, s. 109.

²²⁰ HORÁK, P. Úvod. In: LOCKE, J. *Dopis o toleranci*. Brno : Atlantis, 2000, s. 8.

²²¹ Hugo Croatius měl na Locka největší vliv z hlediska pojetí přirozeného práva a náboženské tolerance. Tamtéž, s. 32-33.

²²² Voltaire velmi čerpá z Lockových názorů na toleranci např. z jeho požadavku na radikální oddělení státu a církve. Tamtéž, s. 34.

obhájcem tolerance. Je beze sporu, že Lockovy poskytl spoustu praktických zkušeností.²²³

V dnešní době je téma tolerance stále aktuální. Dnes si opět pokládáme otázku po samotných základech pojmu tolerance.²²⁴ Ptáme se, kam až by zdravá tolerance měla sahát a kde jsou položeny hranice, za které by se už jít nemělo. Lockovo dílo o toleranci dosáhlo ve své době velikého úspěchu a určitě pozitivně ovlivnilo další smýšlení. Není proto na škodu, když se při pátrání o obsahu pojmu tolerance podíváme zpátky do historie na Lockův *Dopis o toleranci*, který položil základy našemu chápání tohoto pojmu.

4.2.1 Oddělení státu a církve

Požadavek na jasné oddělení státu a církve je vůbec základem Lockovy tolerance. Na sekularizaci, která se nám dnes již zdá naprosto zřejmá, stojí veškeré Lockovy toleranční snahy.²²⁵ Locke na svou dobu velmi radikálně vymezuje sféru soukromou, zastupovanou církví, a sféru veřejnou, kterou zastupuje stát.

Stát představuje sféru veřejnou. Funkcí státu je starat se o to, aby občan mohl žít v souladu s přirozeným právem. Stát se tedy má starat o ochranu svých občanů a jejich životů, majetků, zdraví apod. Stát má k tomuto účelu donucovací prostředky a může k prosazování obecného blaha použít i síly. Tato síla a donucování se však stahuje pouze na sféru veřejnou a nesmí zasahovat do sféry soukromé, duchovní.²²⁶

Církev na druhé straně chápe Locke jako „... společenství svobodné a dobrovolné.“²²⁷ Lidé se do žádné církve nerodí, ale vstupují do ní dobrovolně, protože věří, že je to ta správná cesta ke spáse. Pokud by pak člověk přestal věřit ve

---

²²³ Tamtéž, s. 32.

²²⁴ Božena Komárková na příklad rozděluje toleranci na dva druhy. První pojetí tolerance je pouhá snášenlivost druhého ve smyslu „žít a nechat žít“. Druhé pojetí je založeno na úctě k pravdě a na úctě k druhému člověku jako Boží bytosti. KOMÁRKOVÁ, B. *Tolerance jako podmínka života*. Heršpice : Evangelické manufakturní alternativní nakladatelství, 1999, s. 35-36.

²²⁵ Giovanni Sartori upozorňuje na to, že sekularizace je pro nás dnes již natolik důležitá, že její absenci vnímáme jako druh ohrožení. Je to jeden z důvodů, proč se s nejistotou díváme na přistěhovalce islámského vyznání. SARTORI, G. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci: Esej o multietnické společnosti*. Praha : Dokořán, 2005, s. 35.

²²⁶ LOCKE, J. *Dopis o toleranci*. Brno : Atlantis, 2000, s. 47-48.

²²⁷ Tamtéž, s. 50.

správnost zrovna této církve, má právo z církve zcela bez újmy vystoupit a zvolit si jinou.²²⁸ Církev má také svoje vnitřní zákony, které se ovšem týkají jen duchovní sféry např. časy bohoslužeb. Církev nedisponuje donucovací silou. Její jedinou silou jsou kázání, rady či napomenutí a možnost vyloučit určitého svého člena.²²⁹ Církevní představitelé se nijak nepodílejí na státní moci, jejich moc je pouze uvnitř církve. Tito kněží by měli aktivně šířit toleranci a milosrdenství k ostatním lidem skrze svá kázání a vliv.²³⁰

4.2.2 Upřímnost víry a svoboda svědomí

Velmi důležitým aspektem Lockovy tolerance je jeho přesvědčení, že každý člověk je sám zodpovědný za to, jakou cestu ke spasení si vybere. Z toho důvodu jsou jakékoliv snahy o náboženský nátlak marné. Člověk musí být vnitřně přesvědčený o správnosti té cesty a kdyby byl k víře jen nucen, tak i kdyby byla správná, nebude Bohem přijata.²³¹ „Každý smrtelník má nesmrtelnou duši, jež může dojít věčné blaženosti nebo věčného utrpení, a spása jeho duše závisí na tom, zda v tomto životě koná věci, jež jsou k získání Boží přízně nezbytné a Bůh je přikázal, a zda jim věří.“²³²

Člověk je schopný si udělat vlastní úsudek a má svobodu ho následovat a poslechnout tak své svědomí. Locke klade velký důraz na lidský rozum a na schopnost rozumu poznávat morální principy a pak se jimi i řídit.²³³ Locke věřil v existenci přirozeného zákona, který představoval určitý řád, který je člověk schopen svým rozumem poznat a řídit se jím.²³⁴ „Být rozumný znamená pro Locka být zodpovědný.“²³⁵

---

²²⁸ Tamtéž, s. 50.

²²⁹ Vyloučit ho ale mají klidně a bez újmy na zdraví či na majetku. Tamtéž, s. 53-54.

²³⁰ Tamtéž, s. 58.

²³¹ Tamtéž, s. 77.

²³² Tamtéž.

²³³ Je nutné připomenout, že tyto mravní principy nejsou lidem vrozené, ale člověk k nim musí dojít skrze výchovu a vlastní rozum.

²³⁴ Locke byl v této myšlence ovlivněn anglickým teologem R. Hookerem, který hovořil právě o určitém typu řádu, který Bůh vložil do tohoto světa a který je člověk schopen svým rozumem poznat. HORÁK, P. Úvod. In: LOCKE, J. *Dopis o toleranci*. Brno : Atlantis, 2000, s. 21.

²³⁵ Tamtéž, s. 23.

Stát nemůže zasahovat do duchovní sféry svých občanů, pokud svým konáním nejdou proti obecnému blahu. Podle teorie společenské smlouvy totiž lidé vstoupili do společenství (státu) z důvodu ochrany, ale ponechali si naprostou svobodu myšlenek a svědomí. Nikoho tedy neohrožují tím, že věří jinak, v jiného boha či ve více bohů. To je totiž jejich soukromá věc a pravý věřící by měl věřit tomu, že Bůh bude jejich soudcem, ne lidé.²³⁶ Nikdo by tedy neměl být stíhán a omezován jen z toho důvodu, že je jiného vyznání.²³⁷ Člověk by měl být stíhán jen za činy, které jdou proti společnosti jako jsou krádeže či vraždy.

Locke se staví velmi kriticky k poměrům, které panovaly v jeho době na poli církevním a náboženském. Hned na začátku svého spisu praví, že „... toleranci považují za hlavní charakteristický znak pravé církve“.²³⁸ Pravé náboženství by se tak mělo soustředit na důležitější věci, než na vnější okázalost a touhu po moci. Mělo by šířit lásku a milosrdenství a ne násilí a bolest. Násilné dobývání a konverze se často odůvodňovali tím, že lidem chtěli šířit Boží lásku a naději na spásu. Locke však zdůrazňuje, že pro pravého věřícího je lepší, snaží-li se neustále zlepšovat sám sebe a zbavovat své okolí neřestí a hříchů. Někdy jsou však lidé nenávistný k odlišným náboženským myšlenkám druhých, ale jsou lhostejní k morálním chybám vlastního okolí.²³⁹

Církev si jsou navzájem rovny a nemají nad sebou žádné pravomoci. Upozorňuje zde na nešvar, kdy se o jedné církvi mluví jako o ortodoxní a o druhé jako o odpadlické a tím se jedné dává větší právo na existenci než té druhé. Takové rozdělování je však vždy subjektivní a záleží na tom, na jaké straně posuzující stojí.²⁴⁰

---

²³⁶ LOCKE, J. *Dopis o toleranci*. Brno : Atlantis, 2000, s. 80.

²³⁷ Tamtéž, s. 86-88.

²³⁸ Tamtéž, s. 43.

²³⁹ Tamtéž, s. 43-45.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 54-56.

4.2.3 Omezení tolerance

Lockovo pojetí tolerance je „... pojetím rozumně omezené tolerance ...“²⁴¹. Tolerance se nevztahuje na ty, kdo činí něco, co je proti obecnému blahu a co společnost nevidí jako rozumné. Skupiny, které podrývají občanskou společnost zevnitř (zprvu skrytě), připisují si nějaké zvláštní postavení, zneužívají tolerance a nešíří toleranci směrem ven ani uvnitř svých vlastní řad, takové skupiny by neměly být tolerovány. Mohou jen čekat na dobrou příležitost či dostatek přívrženců, aby svoje verbální útoky proměnili ve skutečnost.²⁴²

To, jak je pro Locka z hlediska tolerance důležité vlastní svědomí,²⁴³ dokládá i fakt, že z celého systému tolerance jsou vyloučeni (kromě těch, co jdou proti pořádkům) katolíci a ateisté. Z dnešního pohledu se nám může zdát zvláštní kázat o toleranci a hned druhým dechem dodat, kdo všechno je z té tolerance vyloučen. Lockovo odůvodnění je však z pohledu jeho systému velmi logické.

Katolická církev by neměla být tolerována, protože je založena na systému poddanství. Tím by se dalo říct, že tvoří vlastně stát ve státě a to nelze tolerovat, neboť by to ohrožovalo existenci státu. Navíc se katolíci ve svém konání neřídí svým vlastním svědomím, ale svědomím vzdáleného papeže, což přináší další ohrožení státní moci.²⁴⁴

Ateisté jsou vyloučeni z tolerance, neboť popírají existenci Boha. Tím vlastně nemají žádný pevný základ, o který by se mohlo opřít jejich svědomí a nic tak pro ně není závazné. Locke praví: „... když odstraníte Boha, třeba jen v myšlenkách, vše se rozpadne.“²⁴⁵ Navíc ateista, který ještě k tomu mluví proti náboženství, nemůže po tom samém náboženství chtít, aby ho tolerovalo.²⁴⁶

---

²⁴¹ HORÁK, P. Úvod. In: LOCKE, J. *Dopis o toleranci*. Brno : Atlantis, 2000, s. 26.

²⁴² LOCKE, J. *Dopis o toleranci*. Brno : Atlantis, 2000, s. 81-82.

²⁴³ Založené na rozumovém poznání a udržované rozumem v určitých limitech.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 82.

²⁴⁵ Tamtéž.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 82-83.

5. J. A. Komenský a J. Locke

Jan Amos Komenský i John Locke mají ve svém přístupu k výchově, vzdělávání, k poznání i k toleranci mnoho společného. Uvědomují si problémy své doby a snaží se svým dílem přispět k zlepšení společenské situace. Protože ale oba autoři vycházejí z rozdílných poměrů, nalezneme u nich i odlišné přístupy a rozdílné pohledy jak na konkrétní věci, tak na celek světa.

5.1 Odlišné zaměření

Při četbě děl obou autorů je na první pohled patrné jejich odlišné zaměření a přesah jejich práce. Pro Komenského představuje výchova cestu z chaosu světa. Je pro něj nadějí, že se lidstvo může napravit a působením vševýchovy nakročit k míru a k spolupráci. Locke také považuje výchovu za velmi důležitou a nepostradatelnou v životě člověka. Locke si uvědomuje, že pokud nebude zlepšena výchova, nedojde ani k zastavení úpadku mravů, na což si lidé v jeho době velmi stěžují. Na rozdíl od Komenského však u něj nenalezneme univerzální snahy na obrodu lidstva. Locke se spíše soustřeďuje na jednotlivce, na jednotlivého žáka a na zlepšení jeho budoucího života uvnitř státu.

Oproti Komenského velkolepým a promyšleným snahám se Locke drží více při zemi a soustředí se na menší cíle.²⁴⁷ To mu nikdo nemůže vyčítat, neboť přiblížit se tak všezahrnujícím plánům, jaké měl Komenský, není lehké. Navíc již v Komenského době se na jeho plán někteří dívali nedůvěřivě jako na neproveditelný. Z jeho pohledu by však náprava pouze jedné části nebyla dostatečná a ve výsledku by ničemu nepomohla.

I v dnešní době, kdy máme daleko lepší možnosti komunikace a kdy se celý svět neustále zmenšuje, mohou Komenského snahy o nápravu lidstva působit přehnaně. Dnes už by jsme si samozřejmě neuměli představit, že sjednotíme celé lidstvo pod jednotné křesťanství. A nejspíš ani nemáme tak velikou víru v člověka,

---

²⁴⁷ V něčem je Komenský stále ještě jednou nohu ve středověku, zatímco Locke již svými myšlenkami přesahuje dál.

jakou měl Komenský. Těžko věřit, že by někdy lidé dobrovolně zapomněli na své spory a konflikty a začali jednat podle poznané pravdy a dobra.

Spíše nám je bližší Lockův postoj k svobodě svědomí jednotlivce²⁴⁸ a k oddělení státu a církve, který položil základy liberalismu a zakořenil se v evropském politickém myšlení. Snad nás dnes i děsí taková jednota a v takovém rozsahu, jak ji navrhoval Komenský, která nahrává totalitě. „Tam, kde jsou všichni lidé příliš stejní, budou nejspíš také podléhat stejným škůdcům. Nejen biologickým – na to ještě máme lékaře a léky – ale zvláště myšlenkovým a ideologickým.“²⁴⁹

Nechci samozřejmě naznačovat, že by Komenského pravým cílem byl nějaký druh totality. Komenskému v první řadě nešlo o stejnost, ale o jednotu a znovuoobnovení harmonie. Všechny odbočky, zatačky, křížovatky a slepé uličky pro něj představovaly narušení této harmonie a ještě větší prohloubení zmatků a neznalosti. Jeho pojetí jednoty, řádu a harmonie je velmi logické, přirozené a šlechetné. Zároveň byl Komenský v některých věcech ještě součástí staršího náhledu na svět²⁵⁰. Jeho nápravné snahy nebyly myšleny tak, aby člověka nějak omezovaly, spíše naopak, měly ho pozvednout, napravit a pomoci mu dosáhnout nejvyššího cíle, tedy spásy a pozemského míru.

Tím, na čem dnešní moderní demokratická společnost staví své základy je pluralita. Pluralita politických stran, ale i možnost odlišných názorů, víry, sexuální orientace a dokonce i možnost svobodné volby pohlaví. Tato odlišnost a jinakost druhých lidí je pro nás „... obranou proti kolektivnímu zhroupení.“²⁵¹

Některé aspekty Komenského všenápravných snah jsou převoditelné i do dnešní doby. Je to například rychlé a efektivní sdílení nových poznatků a myšlenek mezi vědci, mysliteli a univerzitami. Dále jsou to organizace jako například Evropská unie, které se snaží o prohloubení spolupráce na mnoha polích a o udržení míru v regionu i ve světě.

---

²⁴⁸ Ačkoliv i pro Komenského hrálo svědomí velkou roli a bylo základem víry. Rozhodně Komenský nechtěl, aby byla víra povrchní a neupřímná. Jeho myšlenky z tohoto důvodu zaujaly později pietisty. ČAPKOVÁ, D. Úvod. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. I. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1992, s. 35.

²⁴⁹ SOKOL, J. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. Praha : Vyšehrad, 1998, s. 255.

²⁵⁰ Tento náhled myslím na příklad z hlediska neoddělování teologie a vědy apod.

²⁵¹ Tamtéž, s. 256.

5.2 Víra

Pro Komenského i Locka byla víra velmi důležitá. Oba byli věřící lidé a protestanti. Komenského víru nejvíce ovlivňovalo prostředí Jednoty bratrské, Locka zase puritanismus.

Lockovy snahy o zlepšení stavu tolerance se opírají o oddělení moci státní a církevní, neboť dle jeho názoru je víra niternou věcí každého z nás a každý by si měl rozhodnout podle svého vlastního svědomí, v co bude věřit. Do víry se nedá nikoho nutit, protože takové nucení by bylo zbytečné a spásu by to tomu člověku stejně nepřineslo. Člověk nemá vrozenou ideu Boha, proto k víře dochází až rozumem. Locke velmi kritizuje násilné šíření víry, touhu církve po moci či nedostatek milosrdenství. V Lockově uspořádání stát nezasahuje do věcí náboženských, dokud ty jsou v souladu s platnými zákony státu a naopak.

I pro Komenského hrálo svědomí velkou roli. Komenský hlásal upřímnou víru, která není hraná, ale prožitá. Ve svém harmonizování celku světa však nemohl dopustit, aby se církevní a státní moc úplně oddělila. Teologie a politika mají společný cíl a musejí spolupracovat na nápravě lidstva a světa.²⁵²

Komenský viděl v neustálém rozdělování křesťanů jen prohlubující se nebezpečí a úrodnou půdu pro zmatek a chaos. Naopak Locke věnoval každému člověku možnost se rozhodnout, k jaké víře se přidá. Věřil, že existuje určitý přirozený řád, který je rozumný člověk schopen rozumem poznat. Tím si každý může udělat vlastní úsudek.

Lockovy názory na svobodu svědomí a tím i volby se však setkávají s nárazem ve chvíli, kdy prohlásí, že katolíkům a ateistům by neměla být poskytnuta tolerance, protože oni samotní nám ji nemohou zaručit. I Komenského tolerance a jeho nápravné snahy se vždy odehrávají pod slučující silou křesťanství.

Obecně se také, dle Locka, odmítá tolerance lidem či skupinám, které působí proti obecnému blahu a proti státu. I v dnešní době musíme znovu přehodnocovat náš postoj k toleranci, například náboženských menšin zde v Evropě. Kam až by měla sahat naše tolerance a kde je ona maximální mez tolerance? Je nutné tolerovat

---

²⁵² ČAPKOVÁ, D. Úvod. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. 1. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1992, s. 35.

ty, co netolerují nás a staví se proti obecnému principu uvnitř státu ? Na tyto a jiné otázky musí současný svět stále hledat pevné odpovědi. K tomuto úkolu nám může návrat k základům myšlení o toleranci posloužit jako inspirace.

5.3 Věci, ne slova

Společný byl Komenskému i Lockovy důraz na reálnost výchovy a vzdělání. Získané poznatky měly být praktické a měly napomáhat k životu. Člověk by měl být dobře vychován, aby mohl být přínosným členem společnosti. Důležitější, než perfektní znalost nějakého učiva bez hlubšího smyslu, je zbožnost a dobré mravy. Z pohledu Locka je také velmi důležité se umět orientovat ve světě. Avšak i pro Komenského mělo mít vzdělání pro lidi přínos v běžném životě a mělo pomáhat v jejich usuzování a rozhodování.

Oběma autorům je společná kritika verbalismu a scholastického memorování bez opravdového porozumění látce. Podle Locka by měl vychovatel žáka do látky uvést, naučit ho se zajímat o poznání a nevěnovat tak svůj čas zahálce.²⁵³ Je zbytečné se snažit do hlavy vtěsnat všechny poznatky, na které si pak později ani nevzpomeneme.

Podle Komenského by se mládež měla ve škole setkávat s věcmi, protože v nich mají slova svůj základ a slovo bez věci nemá žádný smysl, je prázdné. Věci ale netvoří samostatnou soustavu, tak jako třeba jazyk. Z toho důvodu klade Komenský důraz na jazyk a jazykové vzdělání, kolem kterého se všechny ostatní předměty točí.²⁵⁴

Podobně smýšlí i John Locke, když také spojuje jazyk a věci. Musíme nejprve porozumět věcem, pak až teprve slovům. Nelze se učit rozumět nejprve slovům a pak věcem. Proto se i on zabýval jazykem a byl toho názoru, že vědecké bádání musí zahrnovat pozorování.²⁵⁵

---

²⁵³ LOCKE, J. *O výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 139.

²⁵⁴ KOPECKÝ, J.; J. KYRÁŠEK a J. PATOČKA. *Jan Amos Komensk: Nástin života a díla*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1957. s. 152.

²⁵⁵ SINGULE, F. Úvodní studie. In: LOCKE, J. *O výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 25-26.

Locke i Komenský se věnují také výuce latiny. Komenský považuje latinu za jazyk vzdělanců a za pojítka mezi národy, a tedy za jazyk potřebný. Když Locke představuje svůj názor na to, v jakém pořadí by se měl chlapec učit rozumovým věcem, tak z jazyků uvádí nejprve angličtinu, pak francouzštinu a teprve pak až latinu.²⁵⁶ Locke prosazuje hlavně výuku jazyka skrze konverzaci, protože se mu tato metoda zdá daleko přínosnější než pouhé učení gramatické.²⁵⁷

5.4 Domácí vs. institucionalizovaná výchova

Locke ve svém díle upřednostňuje výchovu domácí za pomoci rodinného vychovatele. V obojím nalézá určité nedostatky, ale ve výchově s ostatními dětmi nalézá těchto nedostatků více. Mluví o tom, že chlapec se sice mezi vrstevníky otrká a osmělí, ale mnohdy je to za cenu toho, že dítě zhrubne, získá špatné návyky a mravy a bude neposlušné. Toho se pak velmi těžko zbavuje. V domácí výchově je naopak nebezpečí toho, že chlapec nebude znát, jak to chodí v reálném světě. To je ovšem ve výsledku menší problém, než pokažená ušlechtilost ducha.²⁵⁸

Jako další nebezpečí školní výchovy uvádí Locke to, že v tak velikém počtu nemá učitel čas se každému žákovi zvlášť věnovat a tím mu také předat co nejvíce vědomostí. Pro Komenského plány by domácí výchova nebyla vůbec vhodná, neboť pro jeho účel je potřeba, aby všichni byli vzděláváni stejně. Navíc by si většina žáků nemohla domácí výchovu vůbec dovolit.

Locke i Komenský si však uvědomují důležitost výchovy hned od prvních let. Oba upozorňují na nebezpečí toho, když se tato výchova podcení a když se nevyužije tohoto příhodného času, kdy jsou děti ještě jako mladé stromky vhodné k ohýbání. Nesouhlasí rovněž s tím, aby byly děti bez rozmyslu svěřovány do péče chůvám a služebnictvu. Oba totiž kladou důraz na úlohu rodičů. U Locka je to především otec, což může být zapříčiněno tím, že mluví o výchově mladého muže. Ani matku však nevynechává z podílu na rodičovství, jak je poznat z jeho kritiky

---

²⁵⁶ Přesto považuje Locke znalost latiny pro gentlemana za nutnost. Současně ale dodává, že se v současné výchově z latiny stal spíše postrach a děti jsou do ní často i násilím nuceny, ačkoliv ji pak nebudou potřebovat. LOCKE, J. *O výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 183.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 184.

²⁵⁸ LOCKE, J. *O výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 117-118.

otcovské autority. Komenský věnoval matkám celý jeden spis²⁵⁹, což dokazuje, na kolik si cenil důležitosti jejich role ve výchově.

5.5 Výchova všech bez rozdílu

Jedním z velkých přínosů Komenského je jeho požadavek, aby byli vychováváni všichni lidé bez výjimky. Lockovy výchovné názory jsou více omezené a zaměřují se prakticky pouze na výchovu mladého gentlemana, tedy muže a k tomu muže z vyšší vrstvy obyvatel. O výchově dívek se zmiňuje jen okrajově, většinou využívá jejich příkladu, když hovoří o výuce jazyků metodou rozhovoru.²⁶⁰

Pro Komenského nebylo na překážku ani bohatství či chudoba žáka, protože pro jeho nápravné snahy bylo nezbytné, aby docházelo k výchově všech lidí. Locke naopak pro chudé děti navrhuje zřízení pracovních škol, kde v první řadě myslel na zisk všech zúčastněných stran než na plnohodnotné vzdělání dětí.

5.6 Příjemnost učení

Locke i Komenský zdůrazňují, že by učení nemělo být pro děti nepříjemné a že by neměly být do učení nuceny. Takové učení by bylo neefektivní a stejně by nesplňovalo svůj smysl. Locke dokonce navrhuje, že by se měly hračky přetvořit na učební pomůcky.²⁶¹

Učení by mělo probíhat přirozeně a na žáka by neměl být kladen nepřiměřený tlak. Také jsou proti fyzickým trestům za neznalost. Žáci by neměli být trestáni za nezvládnutí látky, jak to bylo v některých školách běžné. Tresty, strach a násilí jsou věci, které spíše dětem vzdělání znechutí a jen těžko se toho pak zbavují.

Oba dva autoři se však shodují, že v některých případech je potřeba použít i fyzického trestu za zvlášť těžké prohřešky proti kázni. U Locka to byla především nekázeň a vzdorovitost uvnitř rodiny. Komenský mluvil spíše o nekázní školní.

---

²⁵⁹ *Informatorium školy mateřské.*

²⁶⁰ LOCKE, J. *O výchově.* Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 184.

²⁶¹ Tamtéž, s. 179.

Závěr

Cílem práce bylo představit názory J. A. Komenského a J. Locka na výchovu a toleranci, zasadit jejich názory do kontextu doby a poukázat na jejich podobnost či rozdílnost.

Práce se snažila nastínit Komenského přístup k výchově, kterou pojímá jako cestu k naplnění našeho lidství a našeho cíle zde na zemi, který přesahuje do života posmrtného. Naším cílem je totiž úspěšně projít touto školou života, abychom mohli dojít ke spáse. Individuální cíle výchovy pak Komenský přenáší i na celé lidstvo a výchova se mu stává klíčem k nápravě celého světa. Vlivem výchovy budou lidé schopni rozpoznat dobro od zla a dojde k obnovení celkové harmonie, která byla kdysi porušena.

Pro účely Komenského reformy všech poznatků byla představena jeho synkritická metoda, která funguje na základě podobnosti různých vrstev světa. Dále byla zdůrazněna Komenského obliba jednoty, harmonie a řádu.

Byly zdůrazněny Komenského pokrokové myšlenky, které ho v jeho době odlišují, jako je také na příklad zásada všichni-všemu-všestranně či jeho důraz na lidskou aktivitu, místo pasivity. I Komenského demokratický přístup k lidem a tolerance ostatních si od nás zaslouží uznání i dnes.

Komenského nápravné snahy byly dány do kontrastu s Lockovým pohledem na výchovu, který je daleko omezenější ve smyslu rozsahu. I Locke však dává výchově převelikou moc. Dítě je v Lockově pojetí nepopsaná tabule, bez jakýchkoliv vrozených idejí. Není také ještě schopno plně poznávat rozumem. Všechny své poznatky a mravní základy získává postupně zkušeností a právě výchovou. Lockova výchova je však více zaměřená na tento svět. Jedinec, konkrétně anglický gentleman, je vychováván, aby se stal řádným a prospěšným členem společnosti.

I na myšlenkách ohledně tolerance je patrné, že se Locke nesnaží o nápravu světa, ale především o nápravu určité společnosti a státu. Lockovy názory byly výrazně ovlivněny historickými souvislostmi jeho života, kdy docházelo k soupeření mezi parlamentem a vládcem a mezi náboženskými skupinami.

Tolerance u něj představuje především záruku náboženské a politické svobody. Lockův hlavní požadavek je tedy konkrétnějšího charakteru než Komenského. Dále byla představena Lockova myšlenka na oddělení státní a církevní moci, která tvoří základ jeho tolerančních snah a která je pro naše evropské politické myšlení velmi důležitá.

Komenského názory ohledně tolerance jsou oproti tomu mnohem širší a jsou významně spojeny s jeho nápravnými vševýchovnými plány. Pro Komenského je tolerance založena na rozvinutí celé lidské přirozenosti.

Oba autoři navazují na kritiku scholastického školství. Oba kritizovali slepé memorování textů, formalismus či nepraktické zaměření vzdělání. I tyto jejich společné aspekty se práce pokusila přiblížit.

Vzájemné porovnání autorů a zahrnutí všech aspektů nebylo v práci plně vyčerpáno. V této práci jsem se pokusila představit základní body, které by mohly vést k dalšímu studiu a bádání.

Použitá literatura

1. ČAPKOVÁ, D. Úvod. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. 1. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1992, s. 11-43. ISBN 80-205-0226-2.
2. ČORNEJOVÁ, I. *Jezuitská pedagogika v dobovém kontextu vzdělávání* [online]. 2009, [cit. 2013-06-19]. s. 1. Dostupný z: <http://www.katakomby.cz/media/17339/bjk-2009-cornejova.pdf>
3. FLOSS, P. *Poselství J. A. Komenského současné Evropě*. Brno : Soliton, 2005, 165 s. ISBN 80-239-6048-2.
4. HABL, J. *Chvála pedagogického umění: Poznámka ke komeniologickému výročí* [online]. 2010, [cit. 2013-06-25]. s. 4. Dostupný z: http://www.ped.muni.cz/pedor/archiv/2010/PedOr_10_4_uvodnik.pdf
5. HORÁK, P. Úvod. In: LOCKE, J. *Dopis o toleranci*. Přel. P. Horák. Brno : Atlantis, 2000, s. 7-40. Filosofie a světové společenství. ISBN 80-7108-202-3.
6. KÁDNER, O. *Dějiny pedagogiky. Díl 2. Od renesance a reformace do konce století osmnáctého*. 2., oprav. a přeprac. vyd. Sv. 1. Praha : Česká grafická unie, 1923, 352 s.
7. KIZER, K. *Puritans* [online]. [cit. 2013-06-12]. Dostupný z: <http://www3.nd.edu/~rbarger/www7/puritans.html>
8. KOMÁRKOVÁ, B. *Tolerance jako podmínka života*. Heršpice : Evangelické manufakturní alternativní nakladatelství, 1999, 213 s. Spisy Boženy Komárkové, sv. 6. ISBN 80-86211-09-6
9. KOMENSKÝ, J. A. Předehra pansofie. In: KOMENSKÝ, J. A. *Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů*. Přel. M. Klosová. Praha : Academia, 2010, s. 31-111. ISBN 978-80-200-1862-5.
10. KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*. 2. vyd. Přel. J. Kopecký. Praha : Mladá fronta, 1992, 226 s. ISBN 80-204-0291-8.
11. KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. 1. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1992, 563 s. ISBN 80-205-0226-2.

12. KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. 3. Praha : Svoboda, 1992, 594 s. ISBN 80-205-0228-9.
13. KOMENSKÝ, J. A. Didaktika. In: KOMENSKÝ, J. A. *Didaktické spisy: (výbor)*. Uprav. F. Tichý. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1954, s. 21-186. Knihovna pedagogických klasiků. Nová řada, sv. 1.
14. KOMENSKÝ, J. A. Informatorium školy mateřské. In: KOMENSKÝ, J. A. *Didaktické spisy: (výbor)*. Uprav. F. Tichý. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1954, s. 301-549. Knihovna pedagogických klasiků. Nová řada, sv. 1.
15. KOPECKÝ, J.; KYRÁŠEK J. a PATOČKA J. *Jan Amos Komenský: Nástin života a díla*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1957, 317 s. Publikace vědecké literatury.
16. KURAS, B. *Slepování střepů: Komenského návrat*. Praha : Wald Press, 2006, 129 s. ISBN 978-80-903232-8-5.
17. LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*. Přel. M. Dokulil. Praha : OIKOYMENH, 2012, 767 s. Knihovna novověké tradice a současnosti, sv. 69. ISBN 978-80-7298-304-9.
18. LOCKE, J. *Dopis o toleranci*. Přel. P. Horák. Brno : Atlantis, 2000, 103 s. Filosofie a světové společenství. ISBN 80-7108-202-3.
19. LOCKE, J. *O výchově*. Přel. F. Singule. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, 229 s. Z dějin pedagogiky, sv. 24.
20. LOCKE, J. Návrh pracovních škol. In: LOCKE, J. *O výchově*. Přel. F. Singule. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 219-222. Z dějin pedagogiky, sv. 24.
21. LOCKE, J. *Dvě pojednání o vládě*, Přel. J. Král. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1965, 284 s. Filozofická knihovna.
22. MAUROIS, A. a MOHRT, M. *Dějiny Anglie*. Přel. J. Novotný. Praha : Lidové noviny, 1993, 491 s. ISBN 80-7106-084-4.
23. MORKEŠ, F. *K historii českého církevního školství* [online]. 2000, [cit. 2013-06-19]. s. 4. Dostupný z: <http://www.skolstvi.cirkev.cz/d/historie-ccs.doc>

24. NOVÁKOVÁ, J. *Čtvrt století nad Komenským*. Praha : Kalich, 1990, 251 s. Studijní texty Komenského evangelické bohoslovecké fak. v Praze. ISBN 80-7017-084-0.
25. PATOČKA, J. *Filosofie výchovy*. Praha : Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1997, 65 s. *Studia Paedagogica: Vědecký bulletin Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*, č. 18. ISSN 0862-4461.
26. POLIŠENSKÝ, J. *J. A. Komenský, jeho místo ve společenském dění 17. století a vznik jeho díla*. In: KRÁLÍK, S. a kol. *Otázky současné komeniologie*. Praha : Academia, 1981, 197 s.
27. RIESMAN, D.; GLAZER, N. a DENNEY R. *Osamělý dav: Studie o změnách amerického charakteru*. Přel. Igor a Marcela Hájkovi. 2., zkrác. a revid. vyd. Praha : Kalich, 2007, 345 s. ISBN 978-80-7017-062-5.
28. SARTORI, G. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci: Esej o multietnické společnosti*. Přel. K. Křížová. Praha : Dokořán, 2005, 134 s. ISBN 80-7363-022-2.
29. SCHELLER, M. *O studu*. Přel. J. Loužil. Praha : Mladá fronta, 1993, 171 s. *Váhy (Mladá fronta)*, sv. 7. ISBN 80-204-0354-X.
30. SINGULE, F. Úvodní studie. In: LOCKE, J. *O výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 5-71. *Z dějin pedagogiky*, sv. 24.
31. SOKOL, J. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. 3., rozš. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998, 389 s. ISBN 80-7021-253-5.
32. ŠTVERÁK, V. *Dějiny pedagogiky: určeno pro posl. fak. pedagog.* 2., přeprac. vyd. Díl 1. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1991, 134 s. ISBN 80-7066-351-0.
33. ŠTVERÁK, V. Renesanční, reformační a protireformační pedagogika. In: SOMR, M. a kol. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1987, s. 35-39. Učebnice pro vysoké školy.
34. *The Royal society: Fellow Details* [online]. [cit. 2013-06-24]. Dostupný z: [http://royalsociety.org/Dserve/dserve.exe?dsqIni=Dserve.ini&dsqApp=Archive&dsqCmd=Show.tcl&dsqDb=Persons&dsqSearch=\(\(text\)='locke'\)&dsqPos=7](http://royalsociety.org/Dserve/dserve.exe?dsqIni=Dserve.ini&dsqApp=Archive&dsqCmd=Show.tcl&dsqDb=Persons&dsqSearch=((text)='locke')&dsqPos=7)

35. ZEMEK, P.; KUMPERA J. a KOMENSKÝ, J. A. *Jednota bratrská: Zbožnost, mravnost, tolerance: odkaz české reformace evropské duchovní kultuře: 550. výročí vzniku (1457-2007)*. Uherský Brod : Muzeum J.A.Komenského, 2007, 62 s. ISBN 978-80-254-0498-0.